

नागरिक आवाज र कर्तव्य

Citizen Voice and Action (CVA)

मार्गदर्शन पुस्तिका

GUIDANCE NOTE

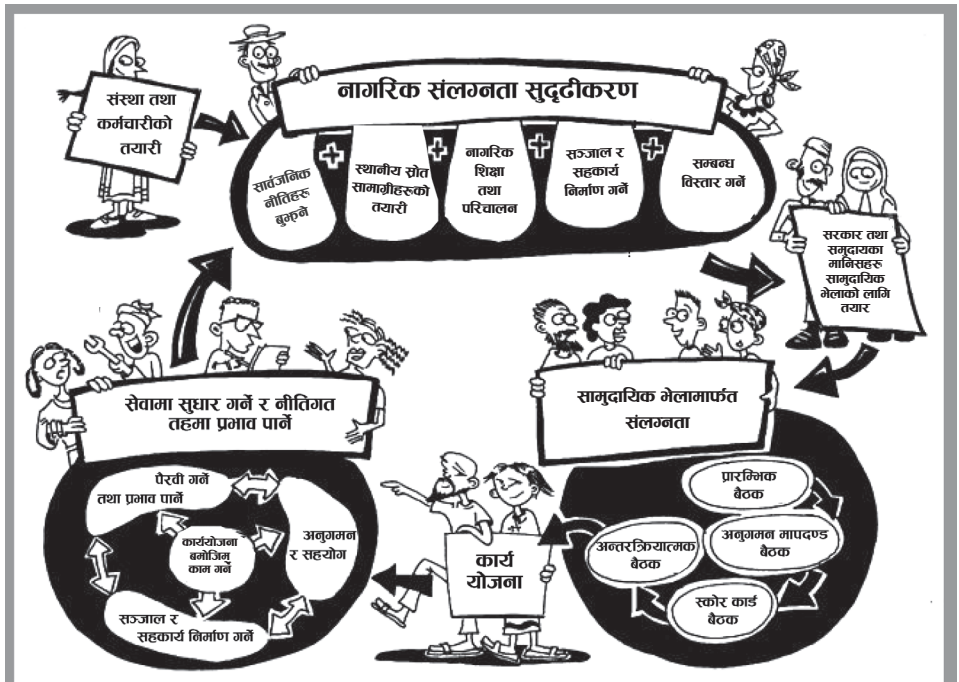
विषयसूची

१. परिचय	१
२. मुख्य अवधारणाहरु	४
३. संस्था तथा कर्मचारीको तयारी	१४
४. नागरिक आवाज र कर्तव्यका तीन चरणहरु	१७
४.१. नागरिक संलग्नता सुदृढीकरण	१७
४.२. सामुदायिक भेला	२४
४.३. सेवामा सुधार गर्ने र नीति निर्माणमा प्रभाव पार्ने	३९
५. अनुसूची : नीतिमा आधारित शिक्षासम्बन्धी सेवाहरुका सूचकहरु	४६

१. परिचय

१.१. सिंहावलोकन

नागरिक आवाज र कर्तव्य बालबालिका र परिवारको दैनिक जीवनमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने सेवाहरू (जस्तै, स्वास्थ्य र शिक्षा) को सुधारका लागि समुदाय र सरकारबीच सम्वादको सहजीकरण गर्ने, स्थानीय स्तरको पैरवी तथा सामाजिक जवाफदेहिता विधि हो । यो विधिले सुरुमा नागरिकहरूलाई उनीहरूका आफ्ना अधिकारबारे सुसूचित गराउँछ । त्यसपछि, ती अधिकारको संरक्षण तथा कार्यान्वयनका लागि उनीहरूलाई स्थानीय स्तरको पैरवी कार्यमा संलग्न हुन सक्षम बनाउने उद्देश्यले तयार पारिएका पैरवीका साधनहरूमार्फत उनीहरूको सशक्तीकरण गर्छ ।

सर्वप्रथम, समुदायले आधारभूत मानव अधिकार तथा बाल अधिकारबारे थाहा पाउँछन् र यी अधिकारहरू कानूनमा कसरी प्रत्याभूत भएका छन् बुझ्छन् । त्यसपछि, समुदायका मानिसहरूले सरकार र सेवा प्रदायकहरूसँग सहकार्य गरी सरकारका नीतिगत प्रतिबद्धता र स्थानीय यथार्थताबीच तुलना गर्छन् । यसो गर्दा समुदायले सरकारले आफैले तोकेका मापदण्डका आधारमा सरकारको कार्यसम्पादनको मूल्याङ्कन गर्ने अवसर पनि पाउँछन् । अन्त्यमा, समुदायले पैरवीका सामान्य साधनका माध्यमबाट निर्णयकर्तालाई प्रभाव पारी सेवामा सुधार गर्न अन्य सरोकारवालासँग सहकार्य गर्छन् । जब सरकारी सेवामा सुधार आउँछ, तब बालबालिकाको पनि समृद्धि हुन्छ ।

१.२. उद्देश्य र मुख्य तत्वहरू

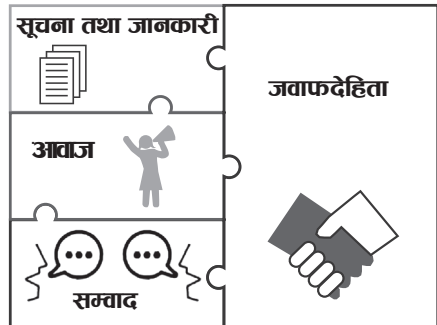
नागरिक आवाज र कर्तव्यका उद्देश्यहरू

नागरिक आवाज र कर्तव्यको मुख्य उद्देश्य सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सुधारका लागि नागरिक, सार्वजनिक सेवा प्रदायक र सरकारी कर्मचारी (राजनीतिक र प्रशासनिक) गरी तीनवटा समूहबीच सम्वाद तथा जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्नु हो ।

मुख्य तत्वहरू-

सूचना तथा जानकारी

सूचना तथा जानकारी नागरिक आवाज र कर्तव्यको मुख्य तत्व हो । सरकारले उपलब्ध गराएका सेवाबारे जानकारी प्राप्त गर्नु नागरिकको अधिकार हो । यस्तो जानकारी स्पष्ट र सजिलै बुझिने हुनुपर्छ । सूचना तथा जानकारीहरू सम्बन्धित निकायले जनतालाई निःशुल्क उपलब्ध गराउनुपर्छ । नागरिक आवाज र कर्तव्यले सूचना र जानकारीमा नागरिकको पहुँच तथा पारदर्शिता वृद्धि गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।

आवाज

आफ्ना विचार तथा चाहना व्यक्त गर्न सक्ने र सार्वजनिक सेवाको जिम्मेवारी बोकेका अधिकारप्राप्त व्यक्तिहरूबाट कार्यसम्पादन चुस्तदुरुस्त हुनुपर्ने माग गर्न सक्ने गरी गरिब

तथा अति सीमान्तकृत वर्गलगायत सम्पूर्ण मानिसहरूमा भएको क्षमतालाई आवाज भनिन्छ। नागरिक आवाज र कर्तव्यले सार्वजनिक सेवाको कार्यसम्पादन समालोचनात्मक रूपमा हेर्न, सेवा प्रवाहका मापदण्ड पूरा भए नभएको मूल्याङ्कन गर्न र सार्वजनिक सेवामा सुधारको माग गर्न सक्ने गरी नागरिकको सचेतना र क्षमता अभिवृद्धिमा सहयोग गर्छ।

सम्वाद

नागरिक आवाज र कर्तव्यले विभिन्न सरोकारवाला खासगरी सेवाग्राही र सेवा प्रदायकलाई आधारभूत सेवा प्रवाहबारे आफ्ना विचार वा धारणा व्यक्त गर्ने अवसर उपलब्ध गराउँछ। सम्वादमार्फत विभिन्न सरोकारवालाबीच आपसी समझदारी बढ्छ, र प्रभावकारी साभेदारी निर्माण हुन्छ।

जवाफदेहिता

नागरिक आवाज र कर्तव्यले आधारभूत सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा शक्तिमा आसीन व्यक्ति, सेवा प्रदायक र नागरिकको जवाफदेहिता वृद्धि गर्ने लक्ष्य राखेको हुन्छ। जवाफदेहिताले अधिकारप्राप्त व्यक्ति वा निकाय र नागरिकबीच सञ्चार/ सम्पर्क हनुपर्नेमा पनि उत्तिकै जोड दिन्छ।

- शक्तिमा आसीन व्यक्ति उत्तरदायी हुनुपर्छ – आफ्ना कामबारे उठेका प्रश्नको उत्तर दिन सक्नुपर्छ।
- शक्तिमा आसीन व्यक्ति जिम्मेवार हुनुपर्छ – आफ्ना सहमति र प्रतिबद्धता पूरा गर्नुपर्छ।
- शक्तिमा आसीन व्यक्तिले सुधारात्मक प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्छ – आफूले बिगारेका काम सपार्नुपर्छ र आफूले उल्लंघन गरेका मानव अधिकारको पुनर्बहाली गर्नुपर्छ।

२. मुख्य अवधारणाहरू

सिंहावलोकन

नागरिक आवाज र कर्तव्यअन्तर्गत केही प्रमुख अवधारणाहरू छन्। नयाँ अभ्यासकर्ताले यी अवधारणाहरू बुझी सुसूचित भई अभ्यास गर्नुपर्छ। तलका खण्डमा यी अवधारणाहरूको संक्षिप्त सिंहावलोकन गरिएको छ :

२.१. पैरवी

पैरवी भनेको के हो ?

वर्ल्ड भिजनमा हामीले पैरवीको परिभाषा यसरी गरेका छौं :

“नीति, प्रणाली, संरचना, अभ्यास तथा अभिवृत्ति/ सोचमा परिवर्तन गरी नागरिक परिचालन र मानव अधिकार तथा बाल अधिकारसम्बन्धी शिक्षामार्फत न्यायको प्रवर्द्धन गर्ने।”

वर्ल्ड भिजनले स्थानीय, राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय तहमा पैरवी गर्छ। बालबालिकाको न्यायका पक्षमा पैरवी गर्दा बालबालिका, तिनका परिवार र समुदाय, हामीलाई सहयोग गर्ने व्यक्ति संस्था वा निकाय, साभेदार र हाम्रो आफ्नै पनि जीवन रूपान्तरण हुन्छ, भन्ने हाम्रो विश्वास रहेको छ।

हाम्रो पैरवी विधिमा नागरिक आवाज र कर्तव्य कसरी मेल खान्छ ?

नागरिक आवाज र कर्तव्य बालबालिका र परिवारको दैनिक जीवनमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने सेवाहरू (जस्तै, स्वास्थ्य र शिक्षा) को सुधारका लागि समुदाय र सरकारबीच सम्वादको सहजीकरण गर्ने स्थानीय स्तरको पैरवी तथा सामाजिक जवाफदेहिता विधि हो। नागरिक आवाज र कर्तव्यले सरकारलाई जवाफदेही बनाउन सक्नेगरी समुदायको क्षमता अभिवृद्धि

गर्छ । सर्वप्रथम, यस विधि मार्फत समुदायले आधारभूत मानव अधिकार तथा बाल अधिकारबारे थाहा पाउँछन् र यी अधिकारहरू स्थानीय कानूनमा कसरी प्रत्याभूत भएका छन् बुझ्छन् । त्यसपछि, समुदायले सरकार र सेवा प्रदायकसँग सहकार्य गरी सरकारका नीतिगत प्रतिबद्धता र स्थानीय यथार्थताबीच तुलना गर्छन् ।

यसो गर्दा समुदायले सरकार आफैँले तोकेका मापदण्डका आधारमा सरकारको कार्यसम्पादनको मूल्याङ्कन गर्ने अवसर पनि पाउँछन् । अन्त्यमा, समुदायले पैरवीका सामान्य साधनका माध्यमबाट निर्णयकर्तालाई प्रभाव पारी सेवा सुधार गर्न अन्य सरोकारवालासँग सहकार्य गर्छन् । जब सरकारी सेवामा सुधार हुन्छ, तब बालबालिकाको पनि समृद्धि हुन्छ ।

२.२. अधिकारमा आधारित पद्धति

अधिकारमा आधारित पद्धति भनेको के हो ?

अधिकारमा आधारित पद्धति संयुक्त राष्ट्रसंघको मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रमा आधारित छ । यो घोषणापत्रले समानता, विभेदशून्यता, सहभागिता र संरक्षणका सम्बन्धमा मार्गनिर्देशक सिद्धान्त प्रस्तुत गरेको छ । अधिकारमा आधारित पद्धतिले जुनसुकै अवस्थाका नागरिक भए पनि यी सम्पूर्ण अधिकार हरूप्रति सबै नागरिकको समान हक छ भन्ने मान्यता राख्छ ।

नागरिक आवाज र कर्तव्यले अधिकारमा आधारित पद्धति कसरी प्रयोग गर्छ ?

बालबालिकाको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघको महासन्धिले बालबालिकाका निम्ति शिक्षा, स्वास्थ्य र संरक्षित तथा सुरक्षित वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । नागरिक आवाज र कर्तव्यले पनि अधिकारमा आधारित पद्धतिको प्रयोग गरी नेतृत्व वर्ग र निर्णयकर्तालाई आफ्ना प्रतिबद्धताप्रति जवाफदेही बनाउन समुदायलाई सहयोग गर्छ । नागरिकका अधिकार पूरा भएको तथा ती अधिकारको संरक्षण भएको सुनिश्चित गर्न यसले सचेतना अभिवृद्धि, शिक्षा र नागरिक परिचालनका माध्यमबाट नीतिगत परिवर्तन र सार्वजनिक नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग गर्छ । यसले अति सीमान्तकृत मानिसहरूका अधिकारहरू कतिको पालना भएका छन्, त्यसको लेखाजोखा गर्छ ।

२.३. शासन विधि

शासन विधि भनेको के हो ?

शासन विधि भनेको 'सरकार' मात्र होइन । शासन विधि भन्नाले सरकारको शासन प्रक्रिया र प्रणालीलाई बुझाउँछ । यी प्रक्रिया राजनीतिक हुन्छन् र प्रायः तिनको परिभाषा सम्बन्धित देशको संविधानले गर्छ । अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा शासन विधि र पद्धतिअन्तर्गत निम्न प्रश्नहरूका उत्तर समेटिएका हुन्छन् :

- निर्णयकर्ता को हुने ?
- उनीहरू पहिलो निर्णयकर्ता कसरी हुन पाउने ?
- उनीहरूले के के निर्णय गर्न पाउने ?
- निर्णय प्रक्रियामा उनीहरूले कसका कुरा सुन्नुपर्ने ?
- उनीहरूका निम्ति पैसा कहाँबाट आउने र त्यसको व्यवस्थापन कसरी गर्ने ?
- उनीहरू कोप्रति जवाफदेही भएर काम गर्ने ?

जवाफदेहिता

जवाफदेहिता भनेको के हो ?

जवाफदेहिता भनेको आफ्ना क्रियाकलापप्रति उत्तरदायी हुने, ती क्रियाकलापको जिम्मेवारी बहन गर्ने र क्रियाकलापका नतिजा पारदर्शी ढङ्गले सार्वजनिक गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको दायित्व हो । जवाफदेहिताले अधिकारप्राप्त व्यक्ति वा निकाय र तिनलाई आफ्ना कामप्रति जवाफदेही बन्न बाध्य पार्ने व्यक्ति, समुदाय वा निकायबीच सम्बन्ध स्थापना गर्छ । यसले विभिन्न सरोकारवालाबीचको सम्बन्ध, जिम्मेवारी र पारस्परिक सहयोगमा जोड दिन्छ ।

जब हामी सरकारको जवाफदेहिताको कुरा गर्छौं भने निर्णय कसरी गरिन्छ र स्रोतको नियन्त्रण तथा परिचालन कसरी गरिन्छ, भन्नेमा हामीले जोड दिएका हुन्छौं । यसैलाई

शासन विधि नागरिक आवाज र कर्तव्यको मुख्य अवधारणा हो । यसको परिभाषा यसरी दिन सकिन्छ :

“सरकारले देशमा भएका आर्थिक तथा सामाजिक स्रोत साधनको व्यवस्थापनका लागि आफ्नो अधिकार प्रयोग गर्ने तरिका”

नागरिक आवाज र कर्तव्यसँग शासन विधि कसरी अन्तरसम्बन्धित छ ?

नागरिक आवाज र कर्तव्यले एउटा पद्धति स्थापना गर्छ, जसमाफत नागरिकले सुशासनको माग गर्न सक्छन् । यसले नागरिकलाई सरकारसँग संलग्न हुन र जवाफदेहिताको माग गर्न सक्षम बनाई सरकारको असफलताप्रति खबरदारी गर्छ ।

२.४. जवाफदेहिता र सामाजिक

प्रायः शासन विधि भनिन्छ । सरकारको जवाफदेहिताले स्रोत साधन र क्रियाकलापहरूको अनुगमन कसरी गरिन्छ, र तिनको मूल्याङ्कन कसरी गरिन्छ, भन्नेमा पनि जोड दिन्छ ।

सामाजिक जवाफदेहिता भनेको के हो ?

सामाजिक जवाफदेहितालाई विश्व बैंकले “जवाफदेहिता निर्माण गर्ने विधि, जुन नागरिक संलग्नतामाथि निर्भर हुन्छ, अर्थात् जहाँ सामान्य नागरिक र/वा नागरिक समाजसम्बद्ध सङ्गठनहरू जवाफदेहिता लागू गराउन प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सहभागी हुन्छन्” भनेर परिभाषित गरेको छ ।

नागरिक आवाज र कर्तव्य, जवाफदेहिता र सामाजिक जवाफदेहिता कसरी अन्तरसम्बन्धित छन् ?

नागरिक आवाज र कर्तव्य वर्ल्ड भिजन नेपालको सामाजिक जवाफदेहिता विधि हो । यसले मुख्यतः शासन विधिका स्थापित मापदण्डका आधारमा नागरिकद्वारा सार्वजनिक सेवा प्रवाहको अनुगमनमा जोड दिन्छ । त्यस कारण समस्याको सम्बोधनका लागि निर्णयकर्तासँग सम्वाद गर्न नागरिकलाई सक्षम बनाइन्छ ।

१.५. शक्ति

शक्ति यस्तो शब्द हो जसका विभिन्न अर्थहरू छन् । यहाँ केही अर्थहरू दिइएको छ :

- खासगरी सरकारले अभ्यास गरेको राजनीतिक वा कानुनी अधिकार र नियन्त्रण
- तोकिएका व्यक्ति वा निकायलाई प्रदान गरिएको अधिकार
- काम गर्ने वा प्रभाव पार्ने क्षमता
- अरूका व्यवहारमा वा परिघटनामा प्रभाव पार्ने क्षमता

सामान्यतः हाम्रो समाजमा शक्ति औपचारिक पदमा बसेका व्यक्ति (अर्थात् राजनीतिकर्मी र सरकारका कर्मचारी) सँग हुन्छ भन्ने मानिसको बुझाइ छ । अर्को उत्तिकै सत्य कुरा के

सामाजिक जवाफदेहिता संयन्त्र भन्नाले नागरिक, समुदाय र नागरिक समाजसम्बद्ध सङ्गठनहरूले निर्णयकर्ता र कर्मचारीलाई जवाफदेही बनाउन अवलम्बन गर्ने विभिन्न क्रियाकलापहरूलाई (भोट दिने मात्र नभई) बुझाउँछ । यसअन्तर्गत निम्न कुराहरू पर्छन् :

- सार्वजनिक नीतिसम्बन्धी बहसमा सहयोग गर्ने
- बजेटको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने
- सेवा प्रवाहका मापदण्डहरूको अनुगमन गर्ने
- सवै तह (स्थानीय, प्रादेशिक, राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय तह) मा सुधारका लागि पैरवी गर्ने

हो भने शक्ति समाजमा रहेका हरेक व्यक्तिसँग पनि हुन्छ । खासगरी जतिबेला उनीहरू आफ्ना अधिकारका लागि एकजुट भएर काम गर्छन्, त्यतिबेला उनीहरू शक्तिशाली हुन्छन् । वास्तवमा नागरिकसँग उनीहरूले सोचेभन्दा बढी शक्ति हुन्छ । नागरिकसँग यस्तो शक्ति खासगरी लोकतन्त्रमा बढी हुन्छ, जहाँ नागरिकले आफ्नो र आफ्ना इच्छा आकांक्षाको प्रतिनिधित्व गर्नेलाई चुन्न सक्छन् ।

शक्ति र पैरवी कसरी अन्तरसम्बन्धित छन् ?

पैरवीका सन्दर्भमा जब हामी शक्तिबारे सोच्छौं तब हामीले आफूले खोजेको परिवर्तनका मामलामा निर्णय गर्ने शक्ति वा क्षमता कोसँग छ भन्ने बुझ्न खोजिरहेका हुन्छौं । यस्ता व्यक्ति भनेका सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालय सम्हालेका मन्त्री पनि हुन सक्छन् । कहिलेकाहीं यस्ता व्यक्ति स्थानीय विद्यालयका प्रधानाध्यापक पनि हुन सक्छन् ।

जब हामी पैरवी गर्छौं भने हामीले उठाएका समस्याको सम्बोधन गर्नसक्ने शक्ति कोसँग छ त्यो बुझ्नुपर्छ ।

- हामीले चाहेको निर्णय गर्नसक्ने शक्ति कोसँग छ ?
- निर्णयकर्तालाई कसले प्रभाव पार्न सक्छ ?
- हामीले गरेका कामको कसले विरोध गर्छ ? उनीहरू कतिको शक्तिशाली छन् ?
- हाम्राजस्तै विचार भएका र हामीले उठाएका मुद्दा अझ सशक्त पार्न हामीसँग सहकार्य गर्नसक्ने अरू को छन् ?

२.६. सहभागिता

सहभागिता भनेको के हो ?

विकासका क्षेत्रमा सहभागिताको अवधारणा सन् १९७० को दशकमा उठेको हो । त्यतिबेला यसलाई 'आधारभूत आवश्यकता विधि' को एउटा महत्वपूर्ण अङ्गका रूपमा लिइएको थियो । सहभागितामूलक विकासको अवधारणाले विकासका कार्यक्रममा स्थानीय जनतालाई पनि संलग्न गराउनुपर्ने मान्यता राख्छ । अधिकांश सहभागितामूलक विकास कार्यक्रमहरूले नागरिकको हितका लागि डिजाइन गरिएका कार्यक्रमहरूमा उनीहरूलाई पनि संलग्न गराउन खोज्छन् । समुदायलाई संलग्न गराउँदा विकास कार्यक्रमहरू बढी दिगो र सफल हुने अपेक्षा गरिन्छ ।

सहभागिताका मुख्य चारवटा प्रकार छन् :

१. निष्क्रिय सहभागिता उक्त चार प्रकारमध्ये सबभन्दा कम सहभागितामूलक विधि हो । यो विधिमा समुदायका सरोकारवालालाई समुदायमा के हुन गइरहेको छ वा के भयो

भन्ने कुरा जानकारी गराइन्छ। नागरिकबाट सुभाब, प्रश्न (पृष्ठपोषण) साह्रै कम लिइन्छ अथवा लिइँदै लिइन्न्।

२. **परामर्शमार्फत सहभागिता** जानकारी प्राप्त गर्ने प्रक्रिया हो, जहाँ सरोकारवालाले बाहिरबाट आएका अनुसन्धाता वा विज्ञले सोधेका प्रश्नको उत्तर दिन्छन्।

३. **सहकार्यमूलक सहभागितामा** मुख्य सरोकारवालाहरू पूर्वनिर्धारित प्रक्रियाबारे गरिने छलफल र विश्लेषणमा सहभागी हुन्छन्।

४. **सशक्तीकरणमुखी सहभागिता** विधिमा मुख्य सरोकारवालाहरूलाई आफ्नो विकासको सुरुवात र मार्गनिर्देशन आफैँ गर्न सहयोग गरिन्छ। काम के गर्ने र कसरी गर्ने भन्ने निर्णय संयुक्त रूपमा गरिन्छ।

वर्ल्ड भिजनमा सहभागिता भन्नाले के बुझिन्छ ?

वर्ल्ड भिजन निश्चित उद्देश्यका लागि साभेदार र समुदायको सशक्तीकरणमा लागि परेको संस्था हो। यसले खासगरी जोखिममा रहेका र सीमान्तकृत समूहको सशक्तीकरण गर्छ। यसका लागि कार्यक्रमको योजना निर्माण र कार्यान्वयनका सबै तहमा अर्थपूर्ण ढङ्गले सहभागी हुनसक्ने गरी वर्ल्ड भिजनले उनीहरूको क्षमता विकास गर्छ। हामीले सशक्तीकरण सहभागिता विधि अवलम्बन गर्छौं। त्यसमा पनि हाम्रो संस्था बालबालिका केन्द्रित संस्था भएकोले बालबालिकाको सहभागिताका लागि हामीले विशेष सहयोग गर्छौं।

तलको चित्रले अर्को अवधारणा प्रस्तुत गर्छ, जसले बाल सहभागिताको तह देखाउँछ :

नागरिक आवाज र कर्तव्यमा सहभागितालाई हामी कसरी सहयोग गर्छौं ?

नागरिक आवाज र कर्तव्य आफैँमा एउटा सहभागितामूलक विधि हो । यसको निर्देशन तथा व्यवस्थापन समुदायले गर्छ । वर्ल्ड भिजनले त उत्प्रेरक र सहजकर्ताको भूमिका मात्र निर्वाह गर्ने हो ।

२.७. सशक्त नागरिक

नागरिक आवाज र कर्तव्य विधिमा नागरिक एउटा मुख्य अवधारणा हो । वर्ल्ड भिजनले सुविधावाट वञ्चित र सीमान्तकृत समूहलाई लाभग्राहीका रूपमा मात्र हेर्दैन । बरू उनीहरूलाई राष्ट्रका त्यस्ता नागरिकका रूपमा लिन्छ, जसको सरकारसँग मुख्य सम्बन्ध हुन्छ । सरकारले पनि आफ्ना नागरिकका अधिकार प्रत्याभूत गर्ने र तिनको संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी बोकेको हुन्छ ।

नागरिक आवाज र कर्तव्यले नागरिक सशक्तीकरणमा कसरी सहयोग गर्छ ?

नागरिकहरू नीति निर्माण प्रक्रियामा र आफ्ना जीवनमा प्रभाव पार्ने निर्णय प्रक्रियामा निरन्तर रूपमा सहभागी हुन सक्छन् र हुनुपर्छ भन्ने वर्ल्ड भिजनको मान्यता रहेको छ । यसका लागि नागरिकले देशको राजनीतिक र शासकीय संरचना तथा पद्धति बुझ्नुपर्छ । आफूले प्राप्त गर्ने सार्वजनिक सेवालाई मार्गनिर्देश गर्ने कानून र मापदण्डहरू बुझ्नुपर्छ । नागरिकहरूमा आफूले चाहेको परिवर्तन हासिल गर्नका लागि सेवा प्रदायक र निर्णयकर्तासँग प्रत्यक्ष संलग्न भई आफ्ना विचार तथा धारणा राख्ने आत्मविश्वास र अठोट आवश्यक पर्छ ।

नागरिक आवाज र कर्तव्यमार्फत हामीले सचेतना जागरणमार्फत काम गर्नुका साथै व्यक्तिगत तथा सामूहिक रूपमा सरकारका क्रियाकलापहरूमा संलग्न हुने अवसर नागरिकहरूलाई उपलब्ध गराउँछौं ।

२.८. साभेदारी

हामीले किन अरूसँग मिलेर काम गर्ने ?

सामान्यतः पैरवीमा निम्न उद्देश्यहरू पूरा गर्न हामीले साभेदारहरूसँग मिलेर काम गर्छौं :

- हाम्रो विज्ञता आदानप्रदान गर्न तथा क्षमता विकास गर्न

- लक्षित समूहलाई प्रभाव पार्नको लागि हाम्रो क्षमता वृद्धि गर्न – सहकार्यमा गरिएको पैरवी थप प्रभावकारी हुन्छ
- सामूहिक अभियानको एक हिस्सा बन्न
- जोखिम कम गर्न
- स्थानीय स्तरका सूचना तथा जानकारी र नेटवर्कमा सहजै पहुँच बढाउन
- विभिन्न किसिमका स्रोत साधन तथा सीपमा पहुँच बढाउन
- साभेदारका आवाजमा आवाज मिसाउन वा ऐक्यबद्धता जनाउन
- हाम्रा कामको थप प्रभावकारिताका लागि बृहत् सम्पर्क बढाउन

के सरकार पनि हाम्रो साभेदार हुन सक्छ ?

बालबालिकाको समृद्धि र दिगो परिवर्तनका लागि नागरिक आवाज र कर्तव्यमार्फत वर्ल्ड भिजनले नागरिक, सरोकारवाला र सरकारबीच साभेदारी र सहयोग वृद्धि गर्न चाहन्छ ।

२.५. नीति

नीति भनेको के हो ?

बृहत् अर्थमा भन्नुपर्दा नीति भनेको सरकार, शासक, राजनीतिक दल, व्यवसायी वा व्यक्तिले अवलम्बन गरेको कार्यविधि हो । पैरवीमा हामीले खासगरी सार्वजनिक नीतिमा जोड दिएका हुन्छौं । सार्वजनिक नीति भनेको अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नका लागि सरकारले कार्यक्रम र तिनको कार्यान्वयनमार्फत आफ्ना राजनीतिक दृष्टिकोण र प्रतिबद्धतालाई मूर्त रूप दिने एउटा प्रक्रिया हो ।

सार्वजनिक नीतिमार्फत सरकारले अब के गर्ने र उक्त कामबाट सम्पूर्ण समाजका लागि के उपलब्धि हासिल हुने भन्ने खाका प्रस्तुत गर्छ । नीति भनेको सरकारले के गर्न चाहन्छ भन्ने मात्रै होइन, सरकारले के गर्न चाहँदैन भन्ने पनि हो । नीतिले कुनै निश्चित लक्ष्य हासिल गर्न आवश्यक पर्ने सिद्धान्त पनि प्रस्तुत गर्छ ।

नागरिक आवाज र कर्तव्य, र नीतिबीच के सम्बन्ध छ ?

नीतिले औपचारिकता प्राप्त गरिसकेपछि, सरकारले नीतिले तोकेबमोजिम काम गर्नुपर्छ र सरकार ती कामप्रति जवाफदेही हुन्छ । नागरिक आवाज र कर्तव्य (CVA) ले सरकारका नीति, नियम र मापदण्डले निर्दिष्ट गरेका नागरिकका हक अधिकारबारे उनीहरूलाई सुसूचित गराउँछ । यसले नागरिकलाई यी मापदण्डका आधारमा स्थानीय स्तरमा सरकारको सेवा प्रवाहको यथार्थ स्थिति बुझी सरकारले

आफूले प्रतिबद्धता गरेबमोजिम सेवा प्रवाह गरेको वा नगरेको मूल्याङ्कन गर्नसक्ने बनाउँछ । सरकारलाई जवाफदेही बनाउन नागरिकले सरकारका नीति, मापदण्ड र प्रतिबद्धताहरू थाहा पाउनुपर्छ ।

स्थानीय स्तरमा यी मापदण्डहरू पूरा भए नभएको अनुगमन गर्नु सामुदायिक क्रियाकलापको एउटा महत्वपूर्ण पाटो हो । समुदायले निर्माण गर्ने कार्ययोजनामा नीति निर्माण र स्थानीय तहमा तिनको कार्यान्वयनमा प्रभाव पार्ने योजना समावेश गर्नुपर्छ ।

१.१०. तथ्यगत आधार निर्माण गर्ने

प्रमाण किन जुटाउने ?

नीतिगत बहसका लागि हामीले विभिन्न स्रोतबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरी तथ्यगत आधार उपलब्ध गराउन सक्छौं । नीतिगत ढाँचा र आवश्यक सुझावका लागि यस्ता तथ्यगत आधारहरू प्रयोग गर्न सकिन्छ । यिनले नयाँ नीति र सुधारको औचित्य पुष्टि गर्छन् । तथ्यगत प्रमाणका आधारमा बनाइने नीतिले यी काम गर्नसक्छ :

- समस्याको प्रकृति र गाम्भीर्यता देखाउन
- समाधानका उपायहरू बताउन
- भविष्यमा पार्नसक्ने असर उल्लेख गर्न
- नीतिमा वा यसको कार्यान्वयन शैलीमा सामान्य परिवर्तन गर्न पाउने लचकता प्रदान गर्न

नागरिक आवाज र कर्तव्यमा हामीले प्रमाण कसरी सङ्कलन गर्छौं ?

नागरिक आवाज र कर्तव्यमार्फत नागरिकले सामुदायिक तहमा सेवा प्रवाहको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी सेवाको प्रभावकारिताका बारेमा तथ्यगत प्रमाण सङ्कलन गर्न सक्छन् । सरकारले तोकेका मापदण्ड पूरा हुने गरी सेवा प्रवाह भएको छ, कि छैन उनीहरूले त्यसको पनि प्रमाण सङ्कलन गर्न सक्छन् । नागरिकहरूले सेवा प्रवाहमा भएका कमी कमजोरी पत्ता लगाउन सक्छन् र तिनलाई कसरी समाधान गर्न सकिन्छ, भनी प्रस्ताव गर्न सक्छन् ।

सबैतिरबाट सङ्कलन गरिएका एकत्रित तथ्याङ्कले नीति कार्यान्वयनमा भएका असफलता प्रमाणसहित प्रस्तुत गर्छन् । यी प्रमाणहरू नीति निर्माता वा निर्णयकर्ता (जस्तै सांसद, स्थानीय सरकार, आदि) समक्ष प्रस्तुत गरिन्छ । यसो गरिसकेपछि यी तथ्याङ्कले प्रादेशिक र राष्ट्रिय तहमा हुने बहसमा नीतिगत सुझाव दिन सहयोग गर्छन् ।

३. संस्था तथा कर्मचारीको तयारी

सिंहावलोकन

सरोकारवालाको प्रतिबद्धता र रुची

नागरिक आवाज र कर्तव्य कार्यक्रम सुरु गर्नुअघि यसको नेतृत्व लिने समूहको प्रतिबद्धता आवश्यक पर्छ। समुदायमा नागरिक आवाज र कर्तव्यसम्बन्धी क्रियाकलापहरू सुरु गर्नुभन्दा पहिला कार्यक्रमका कर्मचारी, साभेदार र स्थानीय तहका सरोकारवालाहरूले यो अभियानप्रति रुचि देखाउनुपर्छ र यसको कार्यान्वयन गर्ने इच्छा व्यक्त गर्नुपर्छ।

संस्था तथा कर्मचारीको तयारी

नागरिक आवाज र कर्तव्य कार्यक्रमको योजना बनाउन र कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्न विभिन्न किसिमका र विभिन्न चरणमा तयारी गर्नुपर्ने हुन्छ। तयारीका कामहरू राष्ट्रिय कार्यालय र स्थानीय तह दुवैमा गर्नुपर्ने हुन्छ। स्थानीय तहको पैरवी र स्थानीय जवाफदेहिता विधि भएकाले नागरिक आवाज र कर्तव्यको कार्यक्रम हाम्रा कर्मचारीहरूका लागि नयाँ हुनेछ, किनभने उहाँहरूमा यसभन्दा पहिला विकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरेको मात्रै अनुभव छ होला। धेरैजसो हाम्रा कार्यक्रमहरूमा नागरिक आवाज र कर्तव्य समावेश गर्दा कतिपय संस्थागत परिवर्तन गर्नुपर्ने हुन्छ र स्थानीय कर्मचारीको कार्यशैली परिवर्तन गर्नुपर्ने हुन्छ।

यो खण्डमा हामीले अब अवलम्बन गर्नुपर्ने प्रक्रिया र क्रियाकलापहरूबारे सुझाव दिन्छौं। हामीले दिएका यी सुझावले कर्मचारीलाई स्थानीय तहमा पैरवी गर्ने क्षमता अभिवृद्धिमा

सहयोग गर्नेछन् । साथै, स्थानीय तहमा नागरिक आवाज र कर्तव्यको प्रभावकारी ढङ्गले योजना निर्माण गर्ने, कार्यान्वयन गर्ने र सहजीकरण गर्ने सीप विकासमा पनि सघाउनेछन् । संस्था तथा कर्मचारीको तयारीका दुई भाग छन् :

१. राष्ट्रिय कार्यालयले कर्मचारीको क्षमता मूल्याङ्कन गर्नेछ

२. राष्ट्रिय कार्यालयले कर्मचारी र सहभागीको क्षमता विकास गराउनेछ र यसका लागि नागरिक आवाज र कर्तव्य कार्यक्रमका अभ्यासकर्ताहरूलाई तीन चरणको तालिम प्रदान गर्नेछ :

क) पहिलो चरणमा अनलाइनमार्फत पैरवी तथा नागरिक आवाज र कर्तव्यका मुख्य अवधारणाहरू सिकाइनेछ ।

ख) दोस्रो चरणमा, नागरिक आवाज र कर्तव्यमा काम गर्नेहरूलाई प्रत्यक्ष विधिबाट तालिम दिइनेछ ।

ग) तेस्रो चरण भनेको नागरिक आवाज र कर्तव्यको कार्यान्वयन सुरु भएपछि कर्मचारीहरूलाई निरन्तर सहयोग गर्ने प्रक्रिया हो ।

क) नागरिक आवाज र कर्तव्यका अभ्यासकर्तालाई तालिम : पहिलो चरण

नागरिक आवाज र कर्तव्यसम्बन्धी अभ्यासकर्ताहरूलाई दिइने पहिलो चरणको तालिम वर्ल्ड भिजनको इ-क्याम्पसमा अनलाइनमार्फत सिकाइने इ-लर्निङ विधि हो । यसमा सहभागीहरूलाई अनलाइनमार्फत पैरवी तथा नागरिक आवाज र कर्तव्यका मुख्य आधार भूत अवधारणाहरू सिकाइन्छ ।

यसमा कर्मचारीले १० वटा मोड्युलका तालिम लिन्छन् र छोटो-छोटो परीक्षा पनि हुन्छन् । पहिलो चरणको कोर्स पूरा गरी अन्तिम परीक्षामा ८०% ल्याएपछि मात्र दोस्रो चरणको तालिममा सहभागी हुन पाइन्छ । कोर्सको अनलाइन लिङ्क यो हो :

<http://www.wvecampus.com/course/view.php?id=589>

ख) नागरिक आवाज र कर्तव्यका अभ्यासकर्तालाई तालिम : दोस्रो चरण, प्रत्यक्ष तालिम

नागरिक आवाज र कर्तव्यका अभ्यासकर्ताहरूलाई दिइने तालिम नागरिक आवाज र कर्तव्यका निम्ति संस्था तथा कर्मचारीको तयारीको दोस्रो चरण हो । कर्मचारीको क्षमता मूल्याङ्कन र पहिलो चरणको इ-लर्निङ कोर्स पूरा भएपछि यो चरणको तालिम सञ्चालन गरिन्छ । यसले नागरिक आवाज र कर्तव्य विधिको योजना र सहजीकरणका लागि सहभागीको क्षमता अभिवृद्धिमा जोड दिन्छ ।

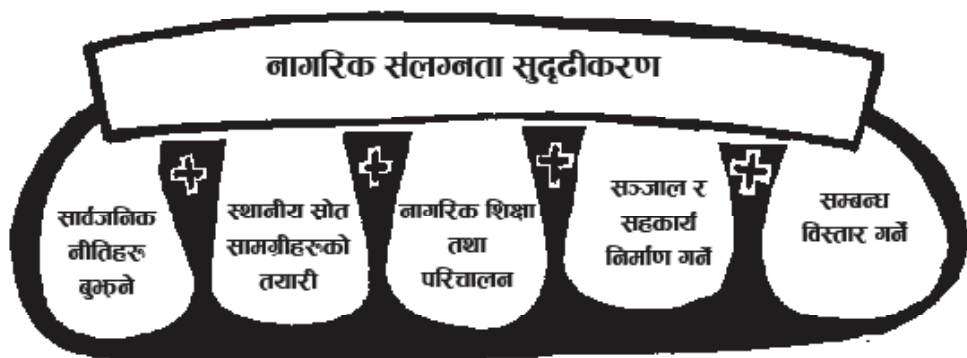
यो तालिममा सहभागीहरू (कर्मचारी र साभेदार) लाई समुदायमा नागरिक आवाज र कर्तव्यको सहजीकरण गर्न र बृहत् नागरिक समूह तथा देशको शासन पद्धतिप्रति परिचित हुन सिकाइन्छ ।

ग) नागरिक आवाज र कर्तव्यका अभ्यासकर्ताहरूलाई तालिम : तेस्रो चरण

तेस्रो चरणको तालिममा नागरिक आवाज र कर्तव्य विधि समुदायमा कार्यान्वयन गर्ने कर्मचारी र साभेदारहरूको निरन्तर क्षमता विकासमा सहयोग गरिन्छ । अभ्यासकर्ताहरूलाई नागरिक आवाज र कर्तव्यसम्बन्धी दिइने तेस्रो चरणको तालिममा कर्मचारी र साभेदारहरूलाई पहिलो र दोस्रो चरणको तालिममा सिकेका कुरा आफूले काम गर्ने समुदायमा कार्यान्वयन गर्न सहयोग गरिन्छ ।

8. नागरिक आवाज र कर्तव्यका तीन चरणहरू

8.9. नागरिक संलग्नता सुदृढीकरण

नागरिक संलग्नता सुदृढीकरण नागरिक आवाज र कर्तव्य कार्यान्वयनको पोहलो र महत्वपूर्ण आधारभूत चरण हो । यसको लक्ष्य सकारात्मक वातावरण सिर्जना गर्नु हो, जहाँ नागरिकहरूले समस्याबारे खुलेर छलफल गर्छन् र सेवा प्रवाहमा सुधारका लागि जवाफदेहिता माग गर्छन् । नागरिक संलग्नता सुदृढीकरण अन्तर्गत विभिन्न क्रियाकलापहरू पर्छन् । यहाँ यिनलाई छुट्टाछुट्टै वर्णन गरिएको छ । तर, तिनको कार्यान्वयन प्रायः संगसंगै हुन्छ । यसका अतिरिक्त, यी क्रियाकलापहरू तोकिएको समयविधिभन्दा पनि बढी जान सक्छन् । दोस्रो क्रियाकलाप सुरु हुनका लागि पहिलो क्रियाकलापको अन्त्य हुनु पर्दैन ।

नागरिक संलग्नता सुदृढीकरणको चरण ६ महिनादेखि एक वर्षसम्म चल्न सक्छ । नागरिकहरू (र सरकार) प्रभावकारी ढङ्गले सामुदायिक भेलामा संलग्न हुनसक्ने नभइञ्जेल

यो प्रक्रिया अन्त्य गर्नुहुँदैन । यसमा तपाईंले स्थानीय परिवेश र नागरिकबारे स्पष्ट बुझ्नुपर्छ र उत्तरदायी हुनुपर्छ । यसको प्रमुख एजेन्डा भनेको नागरिकहरू अब सहभागी हुन सक्छन् भन्ने सुनिश्चित गर्नु हो, जसले गर्दा उनीहरू अब सरकारी प्रतिनिधिसहित नागरिक भेलामा बस्न तयार हुन्छन् । यस अन्तर्गत ५ वटा मुख्य गतिविधिहरू पर्दछन् :

४.१.१. नीतिगत प्रावधान र सेवाका मापदण्डहरू बुझ्ने

सार्वजनिक नीतिहरू के के हुन् बुझ्ने

सार्वजनिक नीतिमा सरकारका कामकारवाहीहरूको उल्लेख गरिएको हुन्छ भन्ने कुरा हामीले मुख्य अवधारणाहरू भएको खण्डमा थाहा पाइसक्यौं । सार्वजनिक नीतिहरू प्रायः केन्द्रीय सरकारले बनाउँछ भने स्थानीय सरकारले नीति कार्यान्वयन गर्छ किनकि स्थानीय सरकार आमनागरिकसँग नजिकको सम्पर्कमा बसेर काम गर्छ ।

सार्वजनिक नीतिहरूले शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास, खानेपानी तथा सरसफाइ, खाद्य सुरक्षा, श्रम, छुट्टी, बालबालिका तथा किशोरकिशोरी, युवा, बृद्धबृद्धा, महिला र हाम्रो जीवनका अन्य विभिन्न क्षेत्रका विषयवस्तुहरू समेट्छन् । सरकारले प्रदान गर्ने हरेक किसिमका सेवाहरू सरकारको नीतिमा उल्लेख गरिएको हुन्छ ।

प्रक्रिया :

- सार्वजनिक नीतिहरू के के हुन् बुझ्ने
- कुन चाहिँ सार्वजनिक नीतिमा केन्द्रित हुने भन्ने निर्णय गर्ने
- सार्वजनिक नीतिबारे विस्तृतमा बुझ्ने
- सार्वजनिक नीतिबारे सहजीकरण समूहको सचेतना अभिवृद्धि गर्ने
- सार्वजनिक सेवाका मापदण्डहरू थाहा पाउने
- सम्बन्धित क्षेत्रका विज्ञ निकाय र संस्थासँग सम्पर्क तथा सहकार्य गर्ने

प्रक्रिया :

- स्थानीय स्रोत सामग्रीहरू कुन कुन चाहिने हुन् निक्क्यौल गर्ने
- यो निर्देशिकामा भएका मुख्य शब्दावली वा वाक्यांश अनुवाद गर्ने
- स्थानीय सहभागितालाई प्रोत्साहन गर्ने; सामग्री निर्माणमा स्थानीय स्वामित्व बढाउने

8.9.2. स्थानीय स्रोत सामग्रीहरू

नागरिक आवाज र कर्तव्य कार्यक्रमसम्बन्धी हाम्रो अनुभव के छ भने समुदायमा अभिमुखीकरण कार्यशाला, तालिम र सहजीकरण गर्दा स्थानीय स्रोत सामग्रीहरू प्रयोग गर्नुपर्छ ।

स्थानीय स्वामित्व

स्थानीय समुदायको सहभागितामा सामग्री निर्माण गरेमा समुदायले ती सामग्रीहरूबारे राम्रोसँग बुझ्छन्, स्वामित्व स्वीकार्छन् र नागरिक आवाज र कर्तव्य समूहले तिनको सही प्रयोग गर्छन् ।

8.9.3. नागरिक शिक्षा तथा परिचालन

स्थानीय सेवाहरूको उपभोग गर्ने सबै नागरिकलाई शिक्षा दिनुपर्छ र उनीहरूलाई नै परिचालन गर्नुपर्छ । यसले गर्दा उनीहरू सामुदायिक भेलामा पूर्ण रूपमा सहभागी हुन सक्छन् ।

वास्तविकता बुझ्ने:

नागरिक आवाज र कर्तव्य कार्यक्रम सुरु गर्दादेखि नै समुदायका वास्तविक यथार्थता के के हुन् तिनमा ध्यान दिनुपर्छ । अर्थात् समुदायका मानिसको विगत कस्तो छ, पहिचान के हो, भूमिका के के छन् र जिम्मेवारीहरू के के हुन्, आदि कुराहरू ध्यान दिनुपर्छ । उनीहरूमा के को ज्ञान छ र उनीहरूले गर्दै आएका अभ्यास कस्ता छन् बुझ्नुपर्छ र सोही अनुसार काम अगाडि बढाउनुपर्छ ।

नागरिक शिक्षा :

नागरिक आवाज र कर्तव्य विधि लागू गर्दा यो विधिका लागि नागरिक शिक्षा तथा नागरिक परिचालनले खडा गर्ने आधार राम्रोसँग बुझ्नु जरुरी हुन्छ। नागरिकहरूलाई उनीहरूका अधिकार र जिम्मेवारीबारे शिक्षा दिएपछि मात्र उनीहरू अर्थपूर्ण तरिकाले सहभागी हुन सक्छन्। नागरिक शिक्षा र कर्तव्य प्रक्रियाको एक हिस्सा नागरिक संलग्नता हो भने नागरिक संलग्नताको पहिलो चरण भनेको नागरिक शिक्षा हो। तथापि, यो आफैमा एउटा महत्वपूर्ण उपलब्धि पनि हो।

नागरिक परिचालन :

नागरिक आवाज र कर्तव्य विधिका सन्दर्भमा हेर्ने हो भने नागरिक परिचालनको अर्थ सरकारको संरचना, प्रणाली र कार्यविधिमा नागरिकको सक्रिय संलग्नता (सहभागिता) का लागि सहयोग गर्नु हो। नागरिक आवाज र कर्तव्य विधिअन्तर्गत सामुदायिक परिचालनको पहिलो औपचारिक चरण सामुदायिक भेला हो। तथापि, यो प्रक्रियाको सुरुवातमा सामान्य किसिमले नागरिक परिचालनको सुरुवात गरिन्छ।

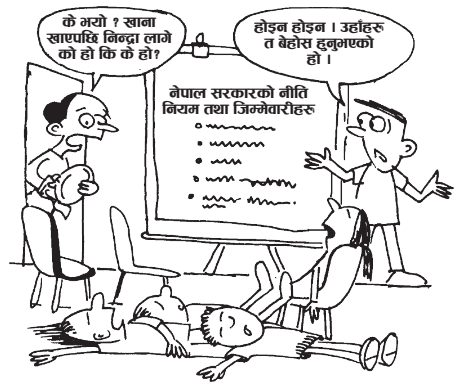
समावेशिता :

जोखिममा रहेका र सीमान्तकृत समूहलाई योजना निर्माणको चरणमा हरतरहले सहभागी हुने अवसर प्रदान गर्नुहोस्। प्रायः यिनै समूहका मानिसहरू सहभागी हुँदैनन्। नागरिकका अधिकार र जिम्मेवारीहरूबारे अनभिज्ञ हुन्छन्। त्यसैले, यही समूहका निम्ति नागरिक शिक्षा र नागरिक परिचालन वढी आवश्यक हुन्छ।

प्रक्रिया:

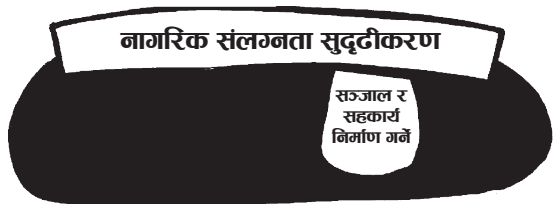
- सचेतना अभिवृद्धि गर्ने र समुदायलाई परिचालन गर्ने सबैभन्दा उत्तम माध्यम के हुन सक्छ, मूल्याङ्कन गर्नुहोस्। उदाहरणका लागि, सम्वाद गर्ने उत्तम उपाय के हुनसक्छ ? सम्वाद गर्ने उत्तम स्थान कहाँ हुनसक्छ ? (जस्तै बजार, विद्यालय, आदि)
- नागरिक शिक्षाको योजना बनाउनुहोस् र काम थाल्नुहोस् (महत्वपूर्ण विषयवस्तु सोच्नुहोस्, सहजीकरण गर्ने वक्ताको तयारी गरेर उनीहरूलाई के काम गर्न लगाउने हो त्यसबारे सोच्नुहोस् र तपाईंको सम्वादमा यो कुरा राख्नुहोस्।
- नागरिक परिचालनका लागि योजना बनाउनुहोस् र काम थाल्नुहोस्। मानिसहरू सजिलै भेला हुने स्थान कुन हुनसक्छ सोच्नुहोस्। कुन समय उपयुक्त हुन्छ त्यो पनि सोच्नुहोस् (जस्तै, असारको मध्यतिर मानिसहरू धान रोप्न व्यस्त हुने भएकाले यो समयमा नागरिक परिचालन गर्न सकिँदैन)।

त्यसैगरी नागरिक शिक्षा र नागरिक परिचालनका क्रियाकलापहरूमा बालबालिका र युवाहरूलाई मात्र सहभागी गराउनु हुँदैन । सबै उमेर समूहलाई नागरिक आवाज र कर्तव्यका सबै पक्षमा सहभागी गराउनुपर्छ । महिला, निरक्षर नागरिक, अल्पसंख्यक, आदिवासी, जनजाति र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई पनि समावेश गर्नुपर्छ ।

४.१.४. सञ्जाल र सहकार्य निर्माण गर्ने

वर्ल्ड भिजनले साभेदारी विधि अवलम्बन गर्छ र त्यसै कारणले गर्दा सरोकारवालासँग हामीले सकारात्मक ढङ्गले काम गर्न सक्छौं भन्ने कुरा मुख्य अवधारणाको छलफलमा हामीले सिकिसक्यौं । हाम्रा काम दिगो बनाउन साभेदारी अति आवश्यक तत्व हो ।

स्थानीय सरोकारवालाको पहिचान/मूल्याङ्कन

प्रक्रिया :

यो चरण सम्पन्न गर्दासम्म तपाईंले :

- नागरिक आवाज र कर्तव्य विधि खासगरी सामुदायिक भेलाको सहजीकरणको नेतृत्व गर्ने समूह तथा संस्था पहिचान गर्नुहुनेछ ।
- नागरिक आवाज र कर्तव्य प्रक्रियामार्फत वर्ल्ड भिजन र समुदायसँग काम गर्न मुख्य सरोकारवाला समूह वा व्यक्तिहरू परिचालन गर्नुहुनेछ ।

राष्ट्रिय, प्रादेशिक वा स्थानीय स्तरमा वर्ल्ड भिजनका उद्देश्यसँग मिल्ने क्षेत्रमा काम गर्दै आएका सरोकारवाला समूह वा व्यक्तिहरू छन् । त्यस्ता सरोकारवालाहरू निम्न हुन सक्छन् :

- स्थानीय गैरसरकारी संस्था र नागरिक समाजसम्बद्ध संस्था
- आस्थामा आधारित संस्था र आस्थाका अगुवा

- स्थानीय सञ्चार माध्यम
- हाल काम गरिरहेका सामुदायिक समूह वा सञ्जाल (जस्तै, महिला समूह, कृषक सहकारी संस्था, आदि)
- हाल काम गरिरहेका स्थानीय समिति र तिनका अगुवा (जस्तै, स्वास्थ्य समिति, शिक्षा समिति, आदि)
- परम्परागत रूपमा समुदायका शक्तिशाली व्यक्ति (जस्तै, मुखिया, समुदायका मान्यजन, आदि)
- स्थानीय सरकारका प्रतिनिधि (राजनीतिक र प्रशासनिक)
- बालबालिका र युवा

यी सरोकालाहरू पहिचान गरिसकेपछि, नागरिक आवाज र कर्तव्यमार्फत तपाईंले उठाएका मुद्दाप्रति यिनीहरूको दृष्टिकोण कस्तो छ, त्यसको मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । यदि उनीहरू स्थानीय समुदायले हासिल गर्न खोजेका लक्ष्यमा सहयोग गर्ने खालका रहेछन् भने हाम्रा साभेदार वा सहयात्री हुन सक्छन् ।

४.१.५. सम्बन्ध विस्तार

सरकार र नागरिकसँगको सम्बन्ध प्रगाढ बनाउनु जरुरी हुन्छ । त्यस्तै सरकार र नागरिकहरू सामुदायिक भेलामा सहभागी हुन कततिको इच्छुक हुन्छन् त्यो पनि बुझ्नु जरुरी हुन्छ । नागरिक आवाज र कर्तव्य कार्यक्रमको लक्ष्य भनेको साभा

समस्या समाधानका लागि नागरिक र सरकार सँगसँगै मिलेर काम गर्नु हो भन्ने कुरा सेवा प्रदायक र सरकारका प्रतिनिधिले बुझ्नुपर्ने हुन्छ । सरकार र सेवा प्रदायकलाई नागरिक आवाज र कर्तव्यले अवलम्बन गर्ने विधि र यसका उद्देश्य बुझाउनमा पर्याप्त समय नदिएका कारण नागरिक आवाज र कर्तव्य कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा कतिपय चुनौतीहरू देखिन आएका छन् । यदि राम्रोसँग बुझाउन सकिएन भने सरोकारवालाले नागरिक आवाज र कर्तव्य कार्यक्रमलाई सरकारी सेवामा देखिएका असफलताविरुद्ध समुदायलाई भड्काउने माध्यमका रूपमा बुझ्न सक्छन् ।

नागरिक संलग्नता सुदृढीकरण

सम्बन्ध
विस्तार गर्ने

प्रक्रिया :

यो चरणमा तपाईंले यी कार्यहरू पूरा गर्नुहुनेछ :

- तपाईंका प्राथमिकताका नीतिगत मुद्दाहरूसँग सम्बन्धित सेवा प्रदायक र सरकारी सरोकारवालाहरु पहिचान गर्नुहुनेछ ।
- सेवा प्रदायक र सरकारी सरोकारवालासँग संलग्न हुने विधि निर्धारण गर्नुहुनेछ ।
- नागरिक आवाज र कर्तव्य प्रक्रियामा सहभागिताका लागि सरोकारवालाको प्रतिबद्धता जुटाउनु हुनेछ ।
- नागरिक आवाज र कर्तव्यको कार्यान्वयनका लागि सुरक्षित वातावरण निर्माण गर्नुहुनेछ ।

सामुदायिक भेलाको सफलता सेवा प्रदायकको स्वेच्छिक सहभागितामा निर्भर हुन्छ । तपाईंले समुदायका प्रतिनिधि, समाजका परम्परागत अगुवा, स्थानीय समितिका प्रतिनिधि, सरकारी प्रतिनिधि र सेवा प्रदायकका प्रतिनिधिबाट सामुदायिक भेलामा सहभागी हुने प्रतिबद्धता जुटाउनुपर्छ ।

सुरक्षित वातावरण

सामुदायिक भेलाका लागि सुरक्षित वातावरण निर्माण गर्नु अति महत्वपूर्ण कार्य हो । नागरिक आवाज र कर्तव्यमार्फत अवलम्बन गरिने प्रक्रियाबारे सरकार र नागरिकसँग छलफल गर्दा सम्वाद गर्ने (आ-आफ्ना अनुभव आदानप्रदान गर्ने र कुराकानी गर्ने) अवसर, विभिन्न विचारहरू बुझ्ने अवसर र सम्बन्ध बलियो बनाउँदै लाने अवसर सिर्जना गर्नेमा जोड दिनुपर्छ । नागरिक आवाज र कर्तव्यले साभ्ना समस्याको सम्बोधनका लागि सकारात्मक सम्बन्ध बिस्तार गर्ने र सबैको साभ्ना प्रतिबद्धता जुटाउने रणनीति लिएको छ ।

‘हानी नगरौं’को सिद्धान्त नागरिक आवाज र कर्तव्य प्रक्रियामा अति आवश्यक तत्व हो । हामीले समाजमा विभाजनको खाडल सिर्जना गर्ने नभई पारस्परिक सम्बन्ध बढाउने उद्देश्य लिएका छौं । यो कार्यक्रमको महत्वपूर्ण कुरा के हो भने सामुदायिक भेलाले आ-आफ्ना अनुभव आदानप्रदान गर्ने, सम्वाद गर्ने, पारस्परिक समझदारी बढाउने र बलियो सम्बन्ध निर्माण गर्ने अवसर उपलब्ध गराउँछ ।

8.2. सामुदायिक भेला

सिंहावलोकन

सामुदायिक भेला नागरिक आवाज र कर्तव्यको मुख्य अङ्ग हो । यसले सहभागितामूलक प्रक्रियामार्फत सार्वजनिक सेवाको गुणस्तर मूल्याङ्कन गरी सेवा प्रवाहमा सुधारका उपायहरू पत्ता लगाउन छलफलका लागि सरोकारवालालाई एकै ठाउँमा भेला गराउँछ ।

प्रक्रिया :

- सामुदायिक भेलामा सबै चारवटा चरणको योजना बनाउने ।
- सामुदायिक भेलाका चारवटा चरणमा सहभागी हुन सम्बन्धित सरोकारवालालाई निमन्त्रणा गर्ने ।
- अनुगमनका मापदण्ड, स्कोर कार्ड र कार्ययोजना तयार पार्ने ।

सामुदायिक भेलामा आमन्त्रण गरिने सरोकारवालालाहरूमा सार्वजनिक सेवाको उपभोग गर्ने समुदायका सदस्य (बालबालिका र युवासमेत), सेवा प्रदायक (सरकारी कर्मचारी) र सरकारी अधिकारी (राजनीतिक र प्रशासनिक दुवै क्षेत्रका) पर्छन् । यिनीहरूले सेवा प्रवाहको गुणस्तरबारे निर्णय गर्ने जिम्मेवारी लिएका हुन्छन् अथवा निर्णयमा प्रभाव पार्न सक्छन् ।

यस अन्तर्गत चारवटा सहभागीतामूलक चरणहरू समावेश छन् :

१. **प्रारम्भिक बैठक** – यो बैठकले नागरिक र सरकारी प्रतिनिधिहरूलाई सामुदायिक भेलाको समग्र प्रक्रिया र अपेक्षित नतिजाहरूबारे जानकारी प्रदान गर्छ ।
२. **अनुगमन मापदण्ड बैठक** – यसले विभिन्न सार्वजनिक सेवामा हुनुपर्ने गुणस्तरका अपेक्षित मापदण्डबारे सरोकारवालालाई जानकारी दिन्छ । यी मापदण्डहरू सरकारको नीतिमा नै तोकिएका हुन्छन् । त्यसपछि सरोकारवालाले ती मापदण्ड र उनीहरूले पाएका सेवाको वास्तविक यथार्थताबीच तुलना गर्छन् ।
३. **स्कोर कार्ड बैठक** – यसले सेवा उपभोक्ता र सेवा प्रदायक दुवैलाई सेवा प्रवाहको गुणस्तर मूल्याङ्कन गर्ने र सेवाको गुणस्तर सुधार गर्ने उपायहरूबारे जानकारी दिन्छ ।
४. **अन्तरक्रियात्मक बैठक** – यो बैठकमा सरोकारवालाहरू एकै ठाउँमा भेला भई प्राप्त तथ्याङ्क, सूचना तथा जानकारीहरू एकअर्कामा आदानप्रदान गर्छन् । त्यसपछि एउटा कार्ययोजना तयार गरिन्छ । कार्ययोजनामा जिम्मेवारीहरू बाँडफाँड गरिन्छ, र क्रियाकलापहरूको समय तालिका निर्माण गरिन्छ ।

सूचना तथा जानकारीहरू :

- समुदायले **सूचना तथा जानकारीहरू** प्राप्त गर्छन् । यिनै सूचना तथा जानकारीका आधारमा उनीहरूले आधारभूत सेवा प्रवाहको सुधारमा सहयोग गर्न सक्छन् ।
- यस्ता **सूचना तथा जानकारीहरू** विभिन्न सरोकारवाला समूहले सङ्कलन गर्छन् । उनीहरूलाई सामुदायिक भेलामा आमन्त्रण गरिन्छ । सङ्कलन गरिएका सूचना तथा जानकारीहरू उनीहरूले आ-आफ्ना समूहभित्र आदानप्रदान गर्छन् ।
- सबै समूहले सङ्कलन गरेका **सूचना तथा जानकारीहरू** सामुदायिक भेलामा सम्पूर्ण सरोकारवालासमक्ष आदानप्रदान गरिन्छ ।

आवाज :

- हरेक व्यक्तिलाई आफूले अनुभव गरेको सेवा प्रवाहको यथार्थताबारे आफ्ना

विचार, धारणा तथा अभिव्यक्तिहरू **आवाज**का रूपमा प्रस्तुत गर्ने र परिवर्तनका उपायहरू पहिचान गर्ने सुरक्षित वातावरण उपलब्ध गराइन्छ ।

- सार्वजनिक भेलामा सहभागी हुन आएमा यस्ता **आवाजहरू** थप प्रभावकारी ढङ्गले सुन्ने सुनाउने अवसर प्राप्त हुन्छ ।
- समुदायका प्रतिनिधिले सार्वजनिक स्थलमा उठाएका **आवाज** सुन्न सरकारी प्रतिनिधि बाध्य हुन्छन् ।
- समुदायका **आवाज**प्रति सरकारी प्रतिनिधिले दिएका प्रतिक्रियालाई प्रक्रियामा लगिन्छ ।

सम्वाद :

- विभिन्न सरोकारवालाहरू खासगरी सेवाग्राही र सेवा प्रदायकले एक आपसमा आ-आफ्ना विचार प्रस्तुत गर्न सक्छन् ।
- भेला र सहकार्यबाट सरोकारवालाले सेवा प्रवाहको वास्तविकता बुझ्न पाउँछन् । यसले गर्दा साभेदारी पनि बलियो हुन्छ ।
- सम्बन्धमा सुधार आउँछ र थप बलियो हुँदै जान्छ ।

जवाफदेहिता :

- शक्तिमा आसीन व्यक्तिले गर्नुपर्ने काम पहिचान गर्ने र उनीहरूलाई **जवाफदेही** बनाउने गरी समुदायको क्षमता विकास हुन्छ ।
- शक्तिमा आसीन व्यक्तिहरू आफ्ना कामप्रति उत्तरदायी हुन्छन् अथवा आफ्ना कामको जिम्मेवारी लिन्छन् ।

समयावधि :

सामुदायिक भेला एकै दिनमा पनि सकिन्छ । तर, हामी **एकै दिनमा सक्ने सल्लाह दिदैनौं** । सहभागीहरूको उपस्थिति र सहजकर्ता समूहको क्षमता हेरिक्न सामुदायिक भेलाका सत्रहरू एक हप्तासम्म चलाउनु उपयुक्त हुन्छ । अथवा, कहिलेकाहीं एक महिनासम्म पनि जानसक्छ ।

प्रारम्भिक बैठक : १ घण्टा

अनुगमन मापदण्ड बैठक : १-२ घण्टा

स्कोर कार्ड बैठक : १-३ घण्टा

अन्तरक्रियात्मक बैठक : २ घण्टा-१ दिन

सामुदायिक भेला – सारांश

सत्र	सहभागी	सत्रका उद्देश्य/नतिजा	आवश्यक सामग्री
प्रारम्भिक बैठक	समुदायका सदस्य समुदायका अगुवा सरकारी प्रतिनिधि सेवा प्रदायक कार्यसमूहका सदस्य	नागरिक आवाज र कर्तव्य, र सामुदायिक भेलाको परिचय	<ul style="list-style-type: none"> पाना १ : नागरिक आवाज र कर्तव्यको सिंहावलोकन पाना २ : सामुदायिक भेलाको सिंहावलोकन
अनुगमन मापदण्ड बैठक	समुदायका अगुवा सरकारी प्रतिनिधि सेवा प्रदायक कार्यसमूहका सदस्य	तोकिएका मापदण्ड अथवा प्रस्तावित सेवा र सेवा प्रवाहको यथार्थ अवस्थाबीच तुलना	<ul style="list-style-type: none"> पाना १ : नागरिक आवाज र कर्तव्यको सिंहावलोकन पाना २ : सामुदायिक भेलाको सिंहावलोकन पाना ३ : अनुगमन मापदण्ड केही मार्करहरू टेप क्यामेरा (फिलपचार्टको फोटो खिचनका लागि)
स्कोर कार्ड बैठक	सेवाग्राही सेवा प्रदायक	सेवा प्रवाहको स्व-मूल्याङ्कन सेवा प्रवाहको मूल्याङ्कन सेवाको गुणस्तर सुधार्ने उपायहरू प्रस्ताव गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> पाना १ : नागरिक आवाज र कर्तव्यको सिंहावलोकन पाना २ : सामुदायिक भेलाको सिंहावलोकन पाना ३ : स्कोर कार्ड भएका फिलपचार्टहरू (४-९) पाना ४ : मुस्कान मापन पाना ५ : मतदानको अभ्यास पाना ६ : उत्कृष्ट सेवाका विशेषताहरू (जस्तै, स्वास्थ्य) पाना ७ : स्कोर कार्ड पाना ८ : मतदान पाना ९ : टिप्पणी तथा प्रस्तावहरू केही मार्करहरू टेप क्यामेरा (फिलपचार्टको फोटो खिचनका लागि)
अन्तरक्रियात्मक बैठक	स्कोर कार्ड प्रक्रियाका सहभागीहरू(सेवाग्राही र सेवा प्रदायक) समुदायका अगुवा सरकारी प्रतिनिधि (राजनीतिक र प्रशासनिक)	सूचना तथा जानकारी आदानप्रदान (अनुगमन मापदण्डहरू, सेवाग्राही र सेवा प्रदायकले गरेका मूल्याङ्कनका नतिजा), र कार्ययोजना निर्माण	<ul style="list-style-type: none"> पाना १ : नागरिक आवाज र कर्तव्यको सिंहावलोकन पाना २ : सामुदायिक भेलाको सिंहावलोकन पाना ३ : अनुगमन मापदण्डहरू पाना ७ : स्कोर कार्ड पाना ९ : टिप्पणी तथा प्रस्तावहरू पाना १० : तुलनात्मक स्कोर कार्ड पाना ११ : कार्ययोजना केही मार्करहरू टेप

४.२.१. प्रारम्भिक बैठक

नागरिक र सरकारका प्रतिनिधि तयार भइसकेपछि मात्र सामुदायिक भेला आयोजना गरिन्छ । सामुदायिक भेलाको समय भेलाका सहजकर्ताले तोक्छन्, तर त्यसभन्दा पहिला सहभागीहरू छलफल गर्नुपर्ने कुनै समस्यालाई पूर्ण रूपले आत्मसात् गरिसकेको हुनुपर्छ ।

प्रक्रिया :

- स्रोत तथा सामग्रीहरू सङ्कलन गरी फ्लिपचार्ट तयार गर्नुहोस् ।
- बैठक स्थल तोक्नुहोस्
- आमन्त्रण गरिने सहभागीको नामावली तयार पार्नुहोस्
- सहजकर्ता समूह परिचालन गर्नुहोस्
- प्रारम्भिक बैठकको सहजीकरण गर्नुहोस्

चरण १ : परिचय, उद्देश्य र प्रक्रिया

चरण २ : नागरिक आवाज र कर्तव्यको बेलिविस्तार

चरण ३ : सामुदायिक भेलाको सम्पूर्ण प्रक्रियाको बेलिविस्तार

चरण ४ : अन्य बैठकका लागि प्रक्रिया, समय र स्थल तोक्ने

प्रारम्भिक बैठकमा सामुदायिक भेलाको प्रक्रियाबारे नागरिक र सरकारी प्रतिनिधिहरूलाई जानकारी गराइन्छ । यसले सार्वजनिक सेवा प्रवाहको अवस्था मूल्याङ्कन गर्ने आधार निर्माण गर्छ । यो बैठक नागरिक संलग्नता सुदृढीकरण चरणमा गरेका काममा आधारित हुन्छ । यसबाट सामुदायिक भेला प्रक्रियाको सुरुवात हुन्छ ।

४.२.२. अनुगमन मापदण्ड बैठक

अनुगमन मापदण्ड बैठक सामुदायिक भेलाको दोस्रो भाग हो । यसमा खासगरी लक्षित समूह छलफल गरिन्छ । सार्वजनिक सेवा प्रवाहको अनुगमन लक्षित समूह छलफलमार्फत गरिन्छ । सहभागीहरूका समूहलाई सरकारी नीतिमा उल्लेख गरिएका मापदण्ड र सेवाग्राहीले स्थानीय स्तरमा वास्तवमा प्राप्त गरेको सेवाको गुणस्तरबीच तुलना गर्न लगाइन्छ ।

प्रक्रिया :

- स्रोत सामग्रीहरू सङ्कलन गर्नुहोस्, आवश्यक परे अनुवाद गर्नुहोस् र फ्लिपचार्ट तयार पार्नुहोस् ।
- बैठकका लागि स्थल, समय र सहभागीहरू निर्धारण गर्नुहोस् ।
- अनुगमन मापदण्ड बैठकको सहजीकरण गर्नुहोस् ।

चरण १ : परिचय, उद्देश्य र प्रक्रिया बताउनुहोस्

चरण २ : अनुगमन मापदण्ड बैठक को परिचय दिनुहोस्

चरण ३ : स्तरीय मापदण्डहरू निर्धारण गर्नुहोस्

चरण ४ : मापदण्डहरूलाई प्राथमिकताका आधारमा छुट्ट्याउनुहोस्

चरण ५ : चार्ट पूरा गर्नुहोस्

चरण ६ : धन्यवादसहित समापन गर्नुहोस्

स्तरीय मापदण्डहरू

उदाहरणका लागि एउटा विद्यालयमा अनुगमनका स्तरीय मापदण्डहरूमा एउटा कक्षाबराबर विद्यार्थीको संख्या, उपलब्ध सुविधा र कक्षाकोठाको संख्या, पाठ्यपुस्तकको संख्या, विद्यालयमा दिइने खाजाको प्रकार र गुणस्तर, शिक्षकको पेशागत योग्यता, आदि पर्छन् ।

स्तरीय मापदण्डहरू निर्धारण गर्नुहोस् :

नागरिक संलग्नता सुदृढीकरणका चरणमा सार्वजनिक नीतिबारे सचेतना अभिवृद्धिको आधारमा स्तरीय मापदण्डहरूको निर्धारण गरिन्छ ।

अनुगमनका मापदण्डहरू तयार गर्नुहोस् :

बैठक बस्नुभन्दा अगाडि एउटा ठूलो फ्लिपचार्ट पेपर तयार गर्नुपर्छ । उक्त फ्लिपचार्टमा ठूला कोठा बनाउनुहोस् र तिनमा सबै समुहले सहमति जनाएका स्तरीय मापदण्डहरू लेख्नुहोस् (तलको उदाहरण हेर्नुहोस्) ।

उदाहरण: अनुगमन मापदण्डहरू			
क्षेत्र : शिक्षा		सेवा/स्थान : श्री माध्यामिक विद्यालय, रुपन्देही	
सूचकको प्रकार	मापदण्ड	वास्तविक अवास्था	टिप्पणी
शिक्षक/ शिक्षिका	४० विद्यार्थीहरूका लागि १ जना शिक्षक	१ जना शिक्षक बराबर ६० जना विद्यार्थी	
शौचालय	छात्र र छात्राको लागि छुट्टाछुट्टै हनुपर्ने	छात्र र छात्राको लागि छुट्टाछुट्टै शौचालय छैन	
स्वच्छ खानेपानीको व्यवस्था	स्वच्छ खानेपानीको पर्याप्त व्यवस्था हनुपर्छ।	छैन।	

४.२.३. अनुगमन लेखाजोखा/ स्कोर कार्ड बैठक

स्कोर कार्ड बैठकमा सेवा प्रदायक र सेवाग्राहीले सार्वजनिक सेवा प्रवाह (सेवा प्रदायकको सेवा सम्पादन) कति चुस्तदुरुस्त छ त्यसको मूल्याङ्कन गर्नसक्ने बन्छन्। साथै, सेवाको गुणस्तर सुधारका उपायहरू पत्ता लगाउँछन्। यो सत्रमा लक्षित समूह छलफलहरू सञ्चालन गरिन्छ। सार्वजनिक सेवाग्राहीहरूलाई छुट्टाछुट्टै समूहमा बाँडिन्छ। त्यसपछि उनीहरूलाई स्कोर कार्डको प्रयोग गरी सेवा प्रवाहको आफैले 'स्वमूल्याङ्कन' गर्न लगाइन्छ। यस लक्षित समूह छलफलबाट तयार भएका स्कोर कार्डहरू र प्रत्येक समूहबाट आएका

सुझावहरू अन्तरक्रियात्मक बैठकका बेला प्रस्तुत गरिन्छ। यसरी सङ्कलन गरेका विवरण तथा जानकारीहरू मुख्यतः गुणात्मक प्रवृत्तिका हुन्छन् किनभने यिनमा मानिसका विचार तथा प्रतिक्रियाहरू सङ्कलन गरिएको हुन्छ।

प्रक्रिया :

- स्रोत सामग्रीहरू सङ्कलन गर्नुहोस्, आवश्यक परे अनुवाद गर्नुहोस् र फ्लिपचार्ट तयार पार्नुहोस् ।
- बैठकका लागि स्थल, समय र सहभागीहरू निर्धारण गर्नुहोस् ।
- सहजकर्ताको समूह परिचालन गर्नुहोस् ।
- स्कोर कार्ड बैठकको सहजीकरण गर्नुहोस् ।

चरण १ : परिचय, उद्देश्य र प्रक्रिया बताउनुहोस्

चरण २ : मुस्कान मापनको परिचय दिनुहोस्

पाना ३ : मतदानको अभ्यास गर्नुहोस् ।

चरण ४ : विभिन्न समूहबाट कार्यसम्पादन मापन गर्नुहोस् ।

चरण ५ : स्कोर कार्डबाट मतदान गर्नुहोस् ।

चरण ६ : टिप्पणी गर्न लगाउनुहोस् र सुधारका लागि प्रस्तावहरू सङ्कलन गर्नुहोस् ।

चरण ७ : सेवा सम्पादनका स्तरीय मापदण्ड पत्ता लगाउनुहोस् ।

चरण ८ : धन्यवादसहित समापन गर्नुहोस्

चरण १ : परिचय, उद्देश्य र प्रक्रिया बताउनुहोस्

सामुदायिक भेलाको समग्र प्रक्रियामा स्कोर कार्ड बैठकले कहाँ कसरी काम गर्छ भन्ने कुरा सहभागीहरूलाई बताउनुहोस् । “स्कोर कार्ड बैठकको मुख्य उद्देश्य सार्वजनिक सेवाका सेवाग्राही र सेवाप्रदायक दुवैलाई सेवा प्रवाहको स्तर मूल्याङ्कन गरी सेवा सुधारका विभिन्न उपायहरू सुझाउन सहयोग गर्नु हो । लक्षित समूह छलफलबाट तयार भएका स्कोर कार्डहरू र प्रत्येक समूहबाट आएका सुझावहरू अन्तरक्रियात्मक बैठकका बेला आदानप्रदान गरिन्छ ।”

यो प्रक्रियाका लागि गठन गरिएका विभिन्न लक्षित समूहबारे सहभागीहरूलाई बताउनुहोस् । उनीहरू कहिले बैठक बस्दैछन् भन्ने पनि जानकारी दिनुहोस् । समूहका सदस्यहरूलाई उनीहरूले सङ्कलन गरेका विवरणहरू अन्तरक्रियात्मक बैठकमा छलफल हुनसक्ने भएकाले त्यसका लागि सहमति माग्नुहोस् ।

चरण २ : मुस्कान मापनबारे बताउनुहोस्

मुस्कान मापन स्कोर कार्ड बैठकमा सहभागीहरूबीच अन्तरक्रियालाई प्रोत्साहन गर्न प्रयोग गरिने श्रेणी मापन प्रणाली हो ।

चरण ३ : मतदान अभ्यास

वास्तविक मतदानको प्रक्रिया राम्रोसँग बुझाई मतदान सजिलो बनाउन वास्तविक मतदान हुनुभन्दा पहिला सहभागीहरूलाई मतदानको अभ्यास गराइन्छ । मतदान अभ्यास अनिवार्य क्रियाकलाप भने होइन । यदि सहभागीहरूले मतदान प्रक्रिया राम्रोसँग बुझेका छन् भने तपाईंले यो अभ्यास नगराउँदा पनि हुन्छ ।

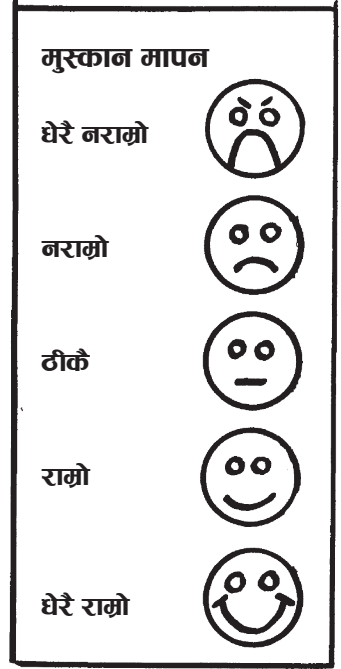
चरण ४ : विभिन्न समूहबाट सेवा सम्पादन मापन

सहभागीहरूलाई तलका प्रश्नहरू सोधी उत्कृष्ट सार्वजनिक सेवा प्रवाहका विशेषताहरू के के हुन सक्छन् सोचन भन्नुहोस्: उत्कृष्टसेवा सम्पादनलाई तपाईं कसरी व्याख्या गर्नुहुन्छ ? (जस्तै, विद्यालय, स्वास्थ्य सेवा, आदि- छलफल गरिने सार्वजनिक सेवालाई यो खाली ठाउँमा राख्नुहोस्)

उत्कृष्ट सेवा सम्पादन गर्ने यस्तो.....(कुनै सार्वजनिक सेवा) का विशेषताहरू के के हुन् ?

उत्कृष्ट सेवा सम्पादन गर्ने यस्तो सार्वजनिक सेवाबाट सेवाग्राहीलाई के के फाइदा हुन्छन् ?

सहभागीहरूलाई अहिलेसम्म उत्कृष्ट सेवाबारे मात्र सोचिराखेको स्पष्ट पार्नुहोस् (अहिलेसम्म पनि स्थानीय सेवाबारे छलफल भएको छैन) । एकजना सहजकर्ताले उत्कृष्ट सेवा सम्पादनका विशेषताहरू पहिचान गर्न लागेका सहभागीहरूको समूहको

नेतृत्व गर्नुहोस् र अर्को सहजकर्ताले सहभागीहरूले दिएका उत्तर पाना ६ (उत्कृष्ट सेवाका विशेषता)मा टिप्नुहोस् । अब सहभागीहरूलाई यीमध्ये सबैभन्दा महत्वपूर्ण ३ वा ४ वटा विशेषताहरू छान्न भन्नुहोस् । छानिएका विशेषताहरूलाई स्कोर कार्ड मा देखाउनुहोस् ।

चरण ५ : स्कोर कार्डमा मतदान

सहजकर्ताले सेवा सम्पादन सूचीको पहिलो नम्बरमा सहभागीहरूको ध्यान आकृष्ट गराउनुहोस् । उदाहरणका लागि, “विद्यालयमा अतिरिक्त क्रियाकलापको व्यवस्था”

कार्यान्वयन मापनको अभ्यास	धेरै नराम्रो	नराम्रो	ठीकै	राम्रो	धेरै राम्रो
अतिरिक्त क्रियाकलापको व्यवस्था					
					

हुन सक्छ । समूहले यसमा मतदान गर्न जाँदै छन् । फेरि पनि सहभागीहरूलाई मुस्कान मापनबारे पुनःस्मरण गराउनुहोस् र सहभागीहरूलाई तलका प्रश्न सोध्नुहोस् :

“विद्यालयमा अतिरिक्त क्रियाकलापको व्यवस्थाबारे तपाईंको विचार के छ ? तपाईंलाई यो सेवा कस्तो लाग्यो (धेरै नराम्रो – नराम्रो – ठीकै – राम्रो – धेरै राम्रो) ?

चरण ६ : टिप्पणी र प्रस्तावहरू

त्यसपछि सहभागीहरूलाई उनीहरूले देखेका कुराहरू पुनः सम्झन लगाउनुहोस् ।

“हामीले कसरी मतदान गर्छौं ?”

“अधिकांश व्यक्तिले कहाँ मतदान गरे ?”

“यदि यो मतदानको समग्रमा व्याख्या गर्नुपरे तपाईं के भन्नुहुन्छ ?”

सहभागीहरूका उत्तरहरू टिप्पणी तथा प्रस्तावहरू मा टिप्नुहोस् ताकि तिनलाई अन्तरक्रियात्मक बैठकमा छलफल गर्न सकिनेछ । सहभागीहरूलाई सेवा प्रवाहसम्बन्धी

उनीहरूले देखे भोगेका अन्य कुनै अनुभव भए बताउन भन्नुहोस् ।

मतदानबारे छलफल गरिसकेपछि सहजकर्ताले सहभागीहरूलाई सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सुधारका प्रस्ताव रणनीतिबारे छलफल गर्न लगाउनुहोस् । सहभागीहरूलाई त्यस्ता प्रस्ताव गर्न लगाउनुहोस्, जुन प्रस्ताव समुदायले अरू कसैको आश नगरी आफैले कार्यान्वयन गर्न सक्नेछन् ।

केही मार्गनिर्देशक प्रश्नहरू निम्न छन् :

- सेवामा सुधार गर्न अब के गर्न सकिन्छ ?
- तपाईंले दिएको मत 'धेरै राम्रो' विकल्पमा सार्न के हुनुपर्छ ?
- सेवा प्रवाह सुधार गर्न समुदायले के गर्न सक्छन् ?
- सेवा प्रवाह सुधार अरूले के गर्न सक्लान् ?

चरण ७ : स्तरीय सेवाका मापदण्ड

स्तरीय सेवाका मापदण्डहरू यदि सम्भव भएमा सरकारका नीतिगत दस्तावेजबाट लिनुपर्छ । सहभागीहरूलाई स्तरीय सेवाका यी मापदण्डहरूमा मतदान गर्न आग्रह गर्नुहोस् । यसको प्रक्रिया पनि यसअगाडि नै समूहले सहमति जनाएर मतदान गरेका सेवा सम्पादन मापदण्डमा जस्तै हुन्छ । तथापि, स्तरीय सेवाका मापदण्डहरू प्रयोग गरी मतदान प्रक्रिया दोहोरिन्छ ।

चरण ८ : समापन

सबै फिलपचाटहरू सकिएपछि सहभागिता र मेहेनेतका लागि सबैलाई धन्यवाद दिनुहोस् ।

चरण ९ : टिप्पणी तथा प्रस्तावहरू

स-साना समूहका सहभागीहरू आफ्ना प्रतिक्रिया रेकर्ड गरेकोमा असन्तुष्ट त हुनुहुन्न ? एक पटक बुझ्नुहोस् । बेखुशी बनाएर रेकर्ड राख्ने काम नगर्नुहोस् । उहाँहरू आफूले तयार पारेका चाटहरू ठूलो समूहमा प्रस्तुत गर्न चाहनुहुन्छ कि हुँदैन सोध्नुहोस् किनभने ती चाटहरू पछि अन्तरक्रियात्मक बैठकमा छलफल गर्नुपर्ने हुन्छ । सकारात्मक उत्तरको प्रतिक्रिया गर्नुहोस् ।

४.२.४. अन्तरक्रियात्मक बैठक

अन्तरक्रियात्मक बैठक सामुदायिक भेलाको अन्तिम र महत्वपूर्ण सत्र हो । यसमा अनुगमन मापदण्ड बैठक र स्कोर कार्ड बैठकका सहभागीहरू एकै ठाउँमा भेला भई आ-आफ्ना बैठकका नतिजाहरू प्रस्तुत गर्छन् । त्यसपछि, सार्वजनिक सेवाको सुधारका लागि कार्ययोजना निर्माण गर्छन् । अनुगमन मापदण्ड बैठक र स्कोर कार्ड बैठकमा उपस्थित सहभागीहरूलाई स्थानीय स्तरका राजनीतिक नेता (परम्परागत साथै सरकारी) र सरकारका उच्च तहका कर्मचारीहरू सम्मिलित एउटा ठूलो भेलामा एकै ठाउँमा राखिन्छ, र त्यहाँ उनीहरूले ती बैठकबाट आएका कुरा प्रस्तुत गर्छन्, प्रस्तुत गरिएका विषयवस्तुमाथि छलफल हुन्छ, र छलफलका आधारमा कार्ययोजना बन्छ ।

अन्तरक्रियात्मक बैठकको मुख्य उद्देश्य सूचना तथा जानकारी (अनुगमन मापदण्ड बैठकबाट आएका र स्कोर कार्ड बैठकबाट आएका) आदानप्रदान गर्नु र सार्वजनिक सेवा प्रवाहको सुधारका लागि विभिन्न जिम्मेवारी र समयवधिसहितको कार्ययोजना तयार पार्नु हो ।

शक्तिमा आसीन व्यक्तिहरूलाई समुदायका आवाज सुनाउन साथै निर्णय प्रक्रियाका बेला ती आवाजलाई पनि ध्यान दिंदै निर्णय गर्न लगाउन सामुदायिक भेलाको यो बैठक अत्यन्तै आवश्यक पाटो हो । यसका साथै, सार्वजनिक सेवाको सुधारका लागि निश्चित व्यावहारिक उपायहरू पनि सुझाइएको सुनिश्चित गर्न यो बैठक आवश्यक छ ।

प्रक्रिया :

- स्रोत सामग्रीहरू सङ्कलन गर्नुहोस्, आवश्यक परे अनुवाद गर्नुहोस् र फ्लिपचार्ट तयार पार्नुहोस् ।
- बैठकका लागि स्थल, समय र सहभागीहरू निर्धारण गर्नुहोस् ।
- सहजकर्ताको समूह परिचालन गर्नुहोस् ।
- अन्तरक्रियात्मक बैठकको सहजीकरण गर्नुहोस् ।

चरण १ : बैठकको परिचय, उद्देश्य र प्रक्रिया

चरण २ : अनुगमन मापदण्ड प्रस्तुतीकरण

पाना ३ : स्कोर कार्ड प्रस्तुतीकरण

चरण ४ : कार्ययोजना निर्माण

चरण ५ : समापन र उत्सव

अन्तरक्रियात्मक बैठकको सहजीकरण

चरण १ : परिचय / उद्देश्य / प्रक्रिया

“सामुदायिक भेलाको उद्देश्य स्थानीय स्तरमा प्रदान गरिने सार्वजनिक सेवाको गुणस्तर, कुशलता र जवाफदेहितामा प्रभाव पार्नसक्ने गरी समुदायको सशक्तीकरण गर्नु हो ।” सहभागीहरूका समूहलाई अन्तरक्रियात्मक बैठकका उद्देश्यहरू बताउनुहोस् ।

“अन्तरक्रियात्मक बैठकको उद्देश्य सार्वजनिक सेवा प्रवाहबारे विभिन्न लक्षित समूहले सङ्कलन गरेका सूचना तथा जानकारीहरू (अनुगमन मापदण्ड, सेवाग्राहीको मूल्याङ्कन र सेवा प्रदायकको मूल्याङ्कनबाट आएका) आदानप्रदान गर्नु र ती बारे छलफल गरी सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सुधारका लागि सबै मिलेर एउटा कार्ययोजना तयार पार्नु हो ।”

चरण २ : अनुगमन मापदण्डको प्रस्तुतीकरण

प्रत्येक अनुगमन मापदण्ड समूहका प्रतिनिधिले आफ्ना समूहले तयार पारेका अनुगमन मापदण्ड चार्ट सम्पूर्ण सहभागीहरूसमक्ष प्रस्तुत गर्नुपर्छ । सहभागीहरूलाई अनुगमन मापदण्ड चार्टमा प्रस्तुत गरिएका विवरणमाथि टिप्पणी तथा पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने र चार्टबारे थप स्पष्ट हुन प्रश्न सोध्ने अवसर दिनुपर्छ ।

चरण ३ : स्कोर कार्डको प्रस्तुतीकरण

प्रत्येक स्कोर कार्ड समूहका प्रतिनिधिले आफ्ना समूहले तयार पारेका फ्लिपचार्ट

पालैपालो सम्पूर्ण सहभागीहरूसमक्ष प्रस्तुत गर्नुपर्छ । त्यसपछि, सहजकर्ता समूहका एकजनाले तुलनात्मक स्कोर कार्ड प्रयोग गरी सारांश प्रस्तुत गर्नुपर्छ । यो चार्टमा विभिन्न समूहले गरेका मूल्याङ्कनहरू सजिलै देख्न सकिने गरी राखिएका हुन्छन् । यसमा सेवाग्राही र सेवाप्रदायका विभिन्न समूहले व्यक्त गरेका विचारहरूको तुलना गरिएको हुन्छ । छलफल सकारात्मक र रचनात्मक ढङ्गले अगाडि बढाउन सहजीकरण शैलीमा विशेष ध्यान दिनुपर्छ । नकारात्मक टिप्पणीहरूलाई पनि सहजै स्वीकार्नुपर्छ । तर, व्यक्तिगत आक्षेप लगाउन दिनुहुँदैन ।

चरण ४ : कार्ययोजना निर्माण

सहजकर्ताले सहभागीहरूलाई स्कोर कार्ड बैठकले गरेका प्रस्ताव र अनुगमन मापदण्ड बैठकबाट आएका सूचना तथा जानकारीहरू हेर्न लगाउनुहोस् । यी सबै चार्टहरू सबैले देख्ने गरी सँगसँगै टाँस्नुपर्छ । विभिन्न समूहले दिएका प्रस्तावहरूमाथि छलफल गर्न लगाउनुहोस् । यहाँनेर स-साना समूहमा छलफल गराउन उपयुक्त हुन्छ । सहभागीहरूलाई ती प्रस्तावहरूलाई आफूलाई लागेको प्राथमिकताका क्रममा राख्न लगाउनुहोस् । अस्पष्ट गरी लेखिएका प्रस्तावहरू भए तिनलाई हटाउन लगाउनुहोस् । सरकारका उच्च निकायबाट थप स्रोत साधन उपलब्ध गराउनुपर्ने भनी गरिएका प्रस्ताव पनि हटाउनुहोस् ।

प्राथमिकता क्रममा राखिएका प्रस्तावहरूको सूची फ्लिपचार्टमा लेख्नुहोस् । सबै समूहले सहमति जनाएको प्राथमिकता क्रम मात्र लेख्नुहोस् । नभए पुनः छलफल गर्न लगाउनुहोस् । ती सुधारका कामहरू उनीहरू आफैँले कार्यान्वयन गर्ने गराउने प्रतिबद्धता पनि जुटाउनुहोस् ।

कार्य योजना				
क्रियाकलाप	कसले गर्ने?	कहिलेसम्ममा गर्ने?	स्रोतहरु	कसले अनुगमन गर्ने?

वरण ५ : समापन र उत्सव

अन्तरक्रियात्मक बैठक नागरिक आवाज र कर्तव्य प्रक्रियाको महत्वपूर्ण सत्र हो । छलफल र कार्ययोजना निर्माणका अतिरिक्त यो बैठकले समुदायलाई आफूहरूले सँगसँगै मिलेर गरेका कामका नतिजा सार्वजनिक गर्ने अवसर पनि उपलब्ध गराउँछ । सहजकर्ताले यो कार्ययोजना नागरिक र सरकार दुवैको हो र यी प्रस्तावित परिवर्तनको कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी पनि दुवैको हो भन्ने कुरा स्पष्ट बुझाउन सक्नुपर्छ ।

रेकर्ड राख्ने

सामुदायिक भेला अवधिमा फ्लिपचार्टमा लेखिएका जानकारी तथा विवरणहरू सुरक्षित साथ राख्न समुदायलाई दिइन्छ । यी फ्लिपचार्टहरू प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, जिम्मेवार अभिभावक वा विद्यार्थी क्लबको जिम्मा लगाउनुपर्छ । अभिलेख पानामा तलका बैठकका निष्कर्षहरू राख्नुपर्छ :

- अनुगमन मापदण्ड बैठक
- स्कोर कार्ड बैठक
- अन्तरक्रियात्मक बैठक

नागरिक आवाज र कर्तव्यको डाटाबेस

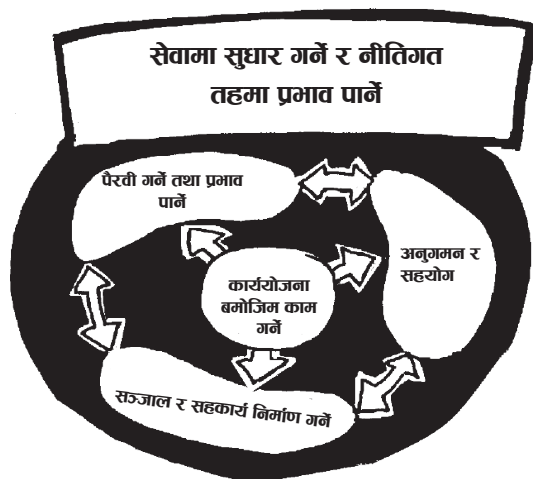
नागरिक आवाज र कर्तव्यको डाटाबेस सामुदायिक भेलाबाट प्राप्त विभिन्न महत्वपूर्ण सूचना तथा जानकारीहरू स्थानीय, राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र विश्वव्यापी रूपमा हेर्न मिल्ने गरी तयार गरिएको वेब प्रणाली हो । यो डाटाबेसमा स्कोर कार्ड, अनुगमन मापदण्ड र कार्ययोजना खण्डका तथ्याङ्क राखिन्छ । यो डाटाबेसमा विभिन्न सामुदायिक भेलाबाट आएका तथ्याङ्कहरू समग्रमा हेर्न र विश्लेषण गर्न सकिन्छ । यसले विभिन्न समुदाय, जिल्ला र भौगोलिक स्थानबाट प्राप्त सूचना तथा जानकारीहरूको प्रवृत्ति र ढाँचा देखाउँछ । यो डाटाबेसले सार्वजनिक सेवाबारे धेरैभन्दा धेरै नागरिकहरूका आवाजहरू समेटिएको रिपोर्ट निकाल्छ ।

नागरिक आवाज र कर्तव्यको डाटाबेसले राष्ट्रिय स्तरमा गरिएका पहल र स्थानीय यथार्थताबीचको सम्बन्ध देखाउँछ ।

8.3. सेवामा सुधार गर्ने र नीतिगत तहमा प्रभाव पार्ने

सिंहावलोकन

यो खण्डमा सार्वजनिक सेवा सुधारका लागि सरोकारवालाहरूले सामुदायिक भेलामा निर्माण गरेको कार्ययोजनाको कार्यान्वयनमा नागरिक आवाज र कर्तव्यको तेस्रो चरणले कसरी जोड दिन्छ, भन्नेबारे चर्चा गरिन्छ। सार्वजनिक सेवा सुधारका लागि तयार पारिएको कार्ययोजना सामुदायिक भेलामार्फत सञ्चालन गरिएको नागरिक संलग्नता र समग्र नागरिक आवाज र कर्तव्य प्रक्रियाको महत्वपूर्ण उपलब्धि हो।

नागरिक आवाज र कर्तव्यको यो तेस्रो चरणले कार्ययोजना कार्यान्वयनमा के के कुरा समावेश हुन्छन् भन्ने कुराको विस्तृत विवरण प्रस्तुत गर्छ। कार्ययोजनाले सार्वजनिक सेवामा सुधार ल्याउन सक्नुपर्छ र नीति निर्माणमा प्रभाव पार्न सक्नुपर्छ। यसमा उक्त नतिजा हासिल गर्न सहयोग गर्ने क्रियाकलाप र कार्यविधि पनि उल्लेख हुनुपर्छ।

यसका तीनवटा कार्यविधि र क्रियाकलाप रहेका छन् :

१. सञ्जाल तथा सहकार्य निर्माण
२. पैरवी तथा प्रभाव
३. अनुगमन र सहयोग

कार्ययोजनाबमोजिम काम गर्ने

क) योजना कार्यान्वयन गर्ने

कार्ययोजनामा सार्वजनिक सेवा सुधारका लागि सामुदायिक भेलाले गरेका प्रतिबद्धताहरू समावेश हुन्छन् । यसभित्र सेवा सुधारका लागि के काम गर्ने, कसले गर्ने, कहिलेसम्म गरिसक्ने, कुनकुन स्रोत र क्रियाकलापहरू चाहिने र उपलब्धिहरू अनुगमन कसले गर्ने भन्ने प्रश्नहरूका उत्तर समेटिएका हुन्छन् ।

ख) स्थानीयको स्वामित्व र नेतृत्व

कार्ययोजनाको कार्यान्वयन नागरिक, सेवाग्राही र अन्य सम्बन्धित सरोकारवालाले आफै गर्नुपर्छ । कार्ययोजना सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने कार्यालयमा नै सबैले देखेगरी किन नटाँस्ने ? अथवा, वडा कार्यालय वा अन्य सार्वजनिक स्थलमा किन नटाँस्ने ? यसले पारदर्शिता बढाउँछ । यसले उक्त कामको जिम्मेवारी लिएका व्यक्तिलाई थप जवाफदेही बन्न बाध्य बनाउँछ ।

काम कसले गर्ने ?

तलका विभिन्न सरोकारवालारूले काम गर्न सक्छन् :

- नागरिक (सेवाग्राही)
- सेवा प्रदायक
- समुदाय र सेवा प्रदायक मिलेर
- सरकारी अधिकारी (राजनीतिक र प्रशासनिक क्षेत्रका)
- बाह्य सरोकारवाला, जस्तै समुदायमा आधारित सङ्गठनहरू वा गैरसरकारी संस्था
- स्थानीय तथा धार्मिक/आस्थाका अगुवा

कामको समयावधि :

कुनै कुनै काम तत्काल गर्न सकिन्छ भने अरू कामका लागि समय लाग्छ । कामको समयावधि यसरी छुट्टयाउनु पर्छ :

- छोटो अवधि
- मध्यम अवधि
- लामो अवधि

४.३.१. सञ्जाल र सहकार्य निर्माण गर्ने

सञ्जाल भनेको समान रुचि भएका र अनौपचारिक रूपले पनि सम्पर्कमा रही सूचना तथा जानकारीहरू आदानप्रदान गर्दै सम्बन्धित लक्ष्य पूरा गर्न एकअर्कालाई सहयोग गर्ने व्यक्ति वा संस्थाहरूको समूह हो । सञ्जालको गठन र समन्वय प्रक्रिया अनौपचारिक र सहज हुन्छ ।

सहकार्य भनेको खासगरी समान उद्देश्य बोकेका र आफूहरूले सहमत गरेका साभा प्रतिबद्धताअनुसार काम गर्न सहमत भएका विभिन्न संस्थाहरूबीचको दीर्घकालीन औपचारिक संलग्नता हो । सहकार्य निर्माण गर्न प्रशस्त स्रोत र समय लाग्न सक्छ, तर यसले उल्लेख्य फाइदा पुऱ्याउँछ ।

सञ्जाल र सहकार्य निर्माण नागरिक आवाज र कर्तव्यको एउटा महत्वपूर्ण अङ्ग हो । नागरिक आवाज र कर्तव्यको पहिलो चरण अर्थात् नागरिक संलग्नता सुदृढीकरण चरणमा सञ्जाल र सहकार्य निर्माण एउटा महत्वपूर्ण कदम हो । यस्तो निर्माण प्रक्रिया नागरिक आवाज र कर्तव्यको कार्यान्वयन अवधिभर चलिरहन्छ । खासगरी नागरिकले सार्वजनिक सेवामा सुधार र नीतिगत परिवर्तन गर्न खोजेका बेला यो अझ आवश्यक हुन्छ ।

नागरिक आवाज सशक्त बनाउने

अघि नै भनिसकियो नागरिकका माग र सुझावहरूको कार्यान्वयनमा सहयोग गर्न सञ्जाल र सहकार्य निकै उपयोगी हुन्छ। स्थानीय स्तरभन्दा माथि गएर निर्णय प्रक्रियामा प्रभाव पार्न नागरिकहरूलाई सहयोग गर्नुपरेमा सञ्जाल र सहकार्यले ठूलो सहयोग गर्छ। सञ्जाल र सहकार्यले नागरिकहरूलाई समुदायभित्रका मात्र नभई प्रादेशिक र राष्ट्रिय स्तरमा शासकीय तहका विभिन्न नागरिक समूहहरूसँग सम्बन्ध बढाउन सहयोग गर्छ।

४.३.२. पैरवी गर्ने तथा प्रभाव पार्ने

क) सरकारी कर्मचारी र शक्तिमा आसीन व्यक्ति

नागरिकले सेवा सुधारको आवश्यकता देखे तापनि उनीहरूले मात्र यो काम गर्न प्रायः सकदैनन्। उनीहरूले अपेक्षित परिवर्तनका लागि आवश्यक कार्य गर्न सरकारको भर पर्नु पर्छ। नागरिकले आफूले चाहेको परिवर्तन कार्यान्वयन गर्न सेवा प्रदायक, निर्णयकर्ता र अधिकारीसमक्ष व्यक्तिगत र सामूहिक रूपमा पैरवी गर्न सक्छन्।

नागरिकहरूले निरन्तर परिवर्तनको आवाज उठाएपछि सरकारी कर्मचारी, निर्णयकर्ता र अधिकारीहरू नागरिकका आवाज नसुनी धर पाउँदैनन्। र, सेवामा सुधार गर्न बाध्य हुन्छन्। सुधार तत्कालै नहुन पनि सक्छ र कहिलेकाहीं गर्दैन नगर्न पनि सक्छन्। तथापि, हाम्रो अनुभवले के देखाएको छ भने नागरिक आवाज र कर्तव्य विधिमार्फत उठाइएका आवाजले महत्वपूर्ण परिवर्तनहरू ल्याउन सफल भएका छन्।

ख) रणनीतिक पैरवी

पैरवी गर्ने तथा प्रभाव पार्ने कार्यका लागि निरन्तर खट्नुपर्छ । त्यसैले अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नका लागि समय र शक्ति दुवै खर्च हुन्छ । पैरवी र प्रभाव पार्ने गरिने कार्यहरू विशिष्ट र लक्षित हुनुपर्छ । पैरवीका लागि एकदम राम्रो योजना निर्माण गर्नुपर्छ । पैरवी गर्ने प्रवक्ता सही छान्नुपर्छ, तथ्यमा आधारित सही माग लिएर अगाडि बढ्नुपर्छ, शक्तिमा आसीन सही व्यक्तिसँग कुरा गर्नुपर्छ र यी सबै काम सही समयमा गर्नुपर्छ ।

पैरवी र प्रभावका क्रियाकलापहरू चुनाव गर्ने, योजना बनाउने र बजेट निर्धारण गर्ने सरकारको समयसँग पनि मिलाउनुपर्छ । स्थानीय निकायलाई तीनदेखि पाँचवर्षको विकास योजनाको अधिकार दिइएको हुन्छ । वार्षिक बजेटहरू यसै योजनामुताबिक विनियोजन गरिएको हुन्छ । यो योजना सरकारका नीति तथा कतिपय प्रतिबद्धताहरूको पालनाका लागि खर्च गर्ने लक्ष्य लिइएको हुन्छ । नागरिक आवाज र कर्तव्यले यो योजना निर्माण गर्ने महत्वपूर्ण साधन उपलब्ध गराउँछ ।

ग) स्थानीय तहदेखि राष्ट्रिय तहसम्मको सम्बन्ध

समुदायिक तहभन्दा माथि

नागरिक आवाज र कर्तव्यमार्फत समुदायले पहिचान गरेका सुधारका उपायहरू कहिलेकाहीं स्थानीय तहका सरकारी कर्मचारी र शक्तिमा आसीन व्यक्तिहरूले मात्र पनि कार्यान्वयन गर्न सक्छन् । तर, कहिलेकाहीं भने स्थानीय निकायसँग निर्णय गर्ने अधिकार नहुन सक्छ वा उक्त कामका लागि बजेट उपलब्ध नहुन सक्छ । यस्तो अवस्थामा समस्याको समाधानका लागि तपाईं स्थानीय तहभन्दा माथि गई जिल्ला, प्रदेश अथवा कहिलेकाहीं केन्द्रीय तहका कर्मचारी वा अधिकारीसँग पनि कुरा गर्नुपर्ने हुन्छ ।

उच्च तहमा गरिएको कामलाई स्थानीय स्तरमा बनाइएको कार्ययोजना र कार्यक्रमको परिपूरकका रूपमा लिनुपर्छ । केन्द्रीय तहबाट उठाइने समस्याहरू नागरिक आवाज र कर्तव्यले स्थानीय स्तरमा उठाएका समस्याभन्दा प्रायः बढी बृहत् खालका हुन्छन् । केन्द्रीय स्तरबाट गरिएका कामहरूलाई स्थानीय स्तरमा अनुकूलन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

घ) विश्वासिलो तथ्यगत आधार निर्माण गर्ने

उच्च तहका सरकारी अधिकारी र निर्णयकर्तालाई प्रभाव पार्ने स्थानीय तहका व्यक्तिलाई प्रभाव पार्नेभन्दा बढी गाह्रो हुन्छ । तपाईंले उठाएका आवाज जायज छन् र तिनको

सम्बोधन गर्नुपर्छ भनी उच्च तहका अधिकारी र निर्णयकर्तालाई विश्वास दिलाउन विश्वासिलो र विस्तृत तथ्यगत आधार चाहिन्छ ।

यसका लागि आवश्यक पर्ने बृहत् स्थलगत तथ्याङ्क नागरिक आवाज र कर्तव्यसँग हुन्छ । यस्ता तथ्याङ्क नागरिक आवाज र कर्तव्यका विभिन्न कार्यक्रम लागू भएका विभिन्न देशहरूमा उपलब्ध छन् । यदि नागरिक आवाज र कर्तव्य कार्यक्रम कार्यान्वयन भएका ती सबै ठाउँका तथ्याङ्क एकीकृत गर्ने हो भने आवश्यक परिवर्तनका लागि बलियो आधार निर्माण हुन्छ ।

8.3.3. अनुगमन र सहयोग

नागरिक आवाज र कर्तव्यको कार्यान्वयन अवधिमा गरिने निरन्तर अनुगमनबाट निम्न उद्देश्यहरू पूरा हुन्छन् :

- काम गर्नेहरूलाई उत्प्रेरणा दिन
- योजनाबमोजिम काम भए नभएको हेर्न
- कार्यक्रमका रणनीतिहरू प्रभावकारी रूपले प्रयोग गरिएको छ, छैन र तिनले लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग गर्छन् गर्दैनन् जाँच
- काममा कुनै बाधा आइपरेमा समाधान गर्न
- समुदाय र सेवाग्राहीलाई सार्वजनिक सेवामा आएको सुधारको अवस्था देखाउन
- कार्यक्रमले पारेको प्रभाव देखाउने खालको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न र उच्च स्तरमा पैरवी गर्नका लागि तथ्यगत आधार खडा गर्न

अनुगमनका माध्यमबाट समुदायले कार्यक्रमको नियमित रूपमा अद्यावधिक गर्छन् । अनुगमनको प्रतिवेदन र त्यहाँ दिइएका पृष्ठपोषणका आधारमा क्रियाकलापमा सुधार गर्न सक्छन् । यस्तो सहयोगबाट नागरिकको रुचि र प्रतिबद्धता कायम रहिरहन्छ ।

क) कार्ययोजना कार्यान्वयनको अनुगमन

कार्ययोजनाको कार्यान्वयनको अनुगमनमा सम्पन्न भइसकेका कामहरूको टिपोट र नागरिकले कहिले र कसरी आफ्ना माग र सुझाव प्रस्तुत गरे भन्ने जानकारी मात्र उल्लेख हुँदैनन् । यसमा नागरिक आवाजप्रति सरकारले कसरी प्रतिक्रिया गर्‍यो र सोही अनुसार समुदायले आफ्नो कार्ययोजनामा परिवर्तन गरे कि गरेनन् वा नयाँ कार्ययोजना निर्माण गरे कि गरेनन् भन्ने पनि समावेश हुन्छ । निर्णयकर्तासँग गरिने हरेक पटकका संलग्नताबाट नयाँ जानकारीहरू प्राप्त हुन्छन्, जसले कार्यक्रमको अबको बाटो अझ स्पष्ट बनाउन मद्दत गर्छन् ।

ख) कार्ययोजना बमोजिम काम सम्पन्न गरेकोमा उत्सव मनाउने

‘सफलताले सफलतातर्फ डोऱ्याउँछ’ भन्ने एउटा भनाइ छ । समुदायले आफूले हासिल गरेको सफलता आफू नै नेतृत्वमा बृहत् समुदायसमक्ष खासगरी सेवाग्राही र सेवाप्रदायकसमक्ष प्रस्तुत गर्नुपर्छ । यसले नागरिकलाई अरू सेवाहरूमा पनि सुधारका काम गर्न र नीतिगत निर्णयमा प्रभाव पार्न प्रेरित गर्छ । हालसम्म गरेका काम र प्राप्त उपलब्धिबारे अरूलाई जानकारी गराउने योजना बनाउनुहोस् ।

ग) विजयोत्सव मनाउने

काम सम्पन्न भई जब सेवामा सुधार आउँछ, यो उपलब्धिबापत खुसियाली मनाउनुहोस् ! ज-जसले यो सफलता प्राप्त गर्न काम गर्नुभयो उहाँहरू सबैलाई यस सफलताबारे बताउनुहोस् । अपेक्षित परिवर्तन ल्याउनमा उल्लेख्य योगदान दिएबापत कर्मचारी र शक्तिमा आसीन व्यक्तिहरूको कदर गर्नुहोस् । सहभागिता र प्रतिबद्धताका लागि सबै नागरिकलाई धन्यवाद दिनुहोस् । अबका दिनमा पनि यस्तै परिवर्तन तथा सुधारका लागि निरन्तर रूपमा सक्रिय रहन र सशक्त सहयोग गर्न नागरिकहरूलाई आग्रह गर्नुहोस् ।

अनुसूची : शिक्षासम्बन्धी सेवाहरूका सूचकहरू

क्र.सं.	सूचक	न्यूनतम	अपेक्षित	स्रोत
पहिलो प्राथमिकतामा रहेका शिक्षासम्बन्धी सूचकहरू (अनुगमन मापदण्ड र स्कोरकार्डमा अनिवार्य रूपमा राख्ने पर्ने सूचकहरू)				
१.	शिक्षक उपस्थिति	विद्यालय खुलेको दिन मध्ये ९२%	१००%	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ प्रभावकारीता सम्बन्धी
२.	कक्षाकोठामा शिक्षक	तोकिएको कुल समयको १००%	कुल समयको १००% र आवश्यकतानुसार अतिरिक्त समयको उपयोग	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ प्रभावकारीता सम्बन्धी
३.	शिक्षकका लागि पेसागत सहयोग	हरेक शिक्षकले वार्षिक रूपमा कम्तीमा १ पटक मागमा आधारित तालिम प्राप्त गरेको	हरेक शिक्षकले तालिमबाट प्राप्त गरेको ज्ञानसीपलाई कक्षाकोठामा प्रयोग गरे नगरे को समीक्षा गरेको, सो समीक्षा सरो कारवालाहरूमा जानकारी दिने गरेको र सुधारका लागि पृष्ठपोषण समेत आदान प्रदान हुने गरेको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ प्रभावकारीता सम्बन्धी
४.	भवन तथा कक्षा कोठा	लेख्न र पढ्न वाधा नपुग्ने खालको पर्याप्त उज्यालो भएका कोठाहरू भएको	पर्याप्त हावा खेल्ने तथा प्रकाश आउने भू-याल र सुरक्षाको लागि ग्रील वा डण्डी लगाएको विद्यार्थीको पहुँचमा भएको, सुरक्षित भयालढोका जुन बन्द गर्न र खोल्न मिल्ने भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी
५.	पाठ्य पुस्तक	शैक्षिक शत्रको सुरुमै हरेक विषयको पाठ्यपुस्तक विद्यार्थीहरूले पाएको	हरेक विषयको पाठ्यपुस्तक लगायत स्थानीय तवरमा बनेका अन्य पाठ्यसामग्रीहरू पाएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ - शिक्षण सिकाई सम्बन्धी विद्यालय क्षेत्र विकास योजना
६.	शौचालय	छात्र तथा छात्राको लागि छुट्टाछट्टै शौचालय भएको	छात्र तथा छात्राको लागि छुट्टाछट्टै शौचालय भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी
७.	बुककर्नर	बुककर्नरका लागि १ उपयुक्त साइजको न्याकको व्यवस्था (कक्षाको आकार हेरी)	बुककर्नर सहित कक्षा १ देखि ३ सम्म विषयगत सिकाइ कृनाको व्यवस्था	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी
८.	तहपार गर्ने दर	९०%	१००%	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ प्रभावकारीता सम्बन्धी
दोस्रो प्राथमिकतामा रहेका शिक्षासम्बन्धी सूचकहरू				
९.	कक्षागत औसत	५०%	१००%	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ प्रभावकारीता सम्बन्धी
१०.	विद्यालय खुल्ने दिन	एक शैक्षिक सत्रमा न्यूनतम २२० दिन		शिक्षा नियमावली २०५९, नियम ८४(५)
११.	विद्यार्थी उपस्थिति	कूल २१० दिन प्रति वर्ष	कूल २२० दिन प्रति वर्ष	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ प्रभावकारीता सम्बन्धी

क्र.सं.	सूचक	न्यूनतम	अपेक्षित	स्रोत
१२.	भवन तथा कक्षा कोठा	भूकम्प निरोधक भवन भएको	भूकम्प निरोधक रङ्गरोगन सहितको पक्की भवन भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी
१३.	भवन तथा कक्षा कोठा	घाम पानी छेक्ने छाना भएको	चिसो, तातो, पानी र आवाज प्रुफ सिलिङ्ग छाना भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी
१४.	खानेपानी	विद्यालय हाताभित्र पिउन योग्य पानी भएको	विद्यालयको हरेक कक्षाकोठामा फिल्टर सहित पिउने पानीको भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी
१५.	स्वास्थ्य परीक्षण	वर्षको १ पटक विद्यालयमा तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीबाट बालबालिकाको स्वास्थ्य परीक्षण गरको	वर्षको २ पटक विद्यालयका सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य परीक्षण गरेको र हरेक बालबालिकाको व्यक्तिगत स्वास्थ्य विवरण दुरुस्त राखेको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ स्वास्थ्य, सुरक्षा र बचावट सम्बन्धी
१६.	सुरक्षा अनुभूति	विद्यालयमा भौतिक, शारीरिक दण्ड/सजाय निषेध गरिएको	विद्यालयमा शारीरिक दण्ड/सजाय दिन नपाइने र बालबालिकाको पृष्ठभूमि र क्षमताको आधारमा कसैलाई मानसिक कष्ट, दुर्व्यवहार, घृणा गर्न नपाइने नीति नियम बनाई लागू गरेको र सोको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरेको विद्यालय भित्र र समुदायमा समेत बालबालिकामार्फत हुने शारीरिक सजाय, हेपाइ, यौन शोषण एवम् दुर्व्यवहारको अन्त्यका लागि विद्यालयमा स्पष्ट योजना तथा कार्यक्रमहरू भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ स्वास्थ्य, सुरक्षा र बचावट सम्बन्धी
१७.	बालबालिकाको सहभागिता	बालक्लबको गठन भएको	बालक्लब गठन भएको र सो क्लबले सञ्चालित कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा समीक्षा गरेको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ बालबालिका, परिवार र समुदायको सहभागिता सम्बन्धी
१८.	परिवारको सहभागिता	अभिभावक शिक्षक सङ्घको गठन भएको	अभिभावक शिक्षक सङ्घद्वारा विद्यालयको गुणस्तर सुधार सम्बन्धी कार्यक्रमहरू गरेको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ बालबालिका, परिवार र समुदायको सहभागिता सम्बन्धी
१९.	शिक्षकका लागि पेसागत सहयोग	शिक्षकले तालिमबाट सिकेका कुराहरूलाई कक्षाकोठामा प्रयोग गरेको ।	शिक्षकले तालिमबाट सिकेका कुराहरूलाई कक्षाकोठामा प्रयोग गरेको र प्रधानाध्यापक तथा सम्बन्धित निरीक्षकबाट नियमित अनुगमन भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ प्रभावकारीता सम्बन्धी

क्र.सं.	सूचक	न्यूनतम	अपेक्षित	स्रोत
२०.	छात्रवृत्ति सम्बन्धमा	सवै छात्राहरुले ५०% छात्रा छात्रवृत्ति पाएको वर्तमान नियम कानूनले व्यवस्था गरेअनुसार दलित छात्रवृत्ति वर्तमान नियम कानूनले व्यवस्था गरेअनुसार जनजाति छात्रवृत्ति वर्तमान नियम कानूनले व्यवस्था गरेअनुसार सहिदका छोराछोरीका लागि छात्रवृत्ति वर्तमान नियम कानूनले व्यवस्था गरेअनुसार अपाङ्ग छात्रवृत्ति	५०% छात्रा छात्रवृत्ति १००% पुगेको तात्कालीन नियम कानूनले व्यवस्था गरेअनुसार वितरण भएको तात्कालीन नियम कानूनले व्यवस्था गरेअनुसार वितरण भएको तात्कालीन नियम कानूनले व्यवस्था गरेअनुसार वितरण भएको तात्कालीन नियम कानूनले व्यवस्था गरेअनुसार वितरण भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ शिक्षामा लैङ्गिक पक्ष सम्बन्धी
२१.	अतिरिक्त क्रियाकलाप	विद्यार्थीको चौतर्फि विकासको लागि महिनाको १ पटक अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन हुने गरेको	विद्यार्थीको चौतर्फि विकासका लागि हप्ताको एक पटक अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन हुने गरेको शिक्षण सिकाइ अतिरिक्त क्रियाकलापको लागि कुनै एक शिक्षकलाई संयोजकको रूपमा समेत तोकिएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ - शिक्षण सिकाई सम्बन्धी
तेस्रो प्राथमिकतामा रहेका शिक्षासम्बन्धी सूचकहरु				
२२.	पाठ्य पुस्तक	सवै विद्यार्थीहरुले आधारभूत तहसम्म निःशुल्क पाठ्य पुस्तक पाउने सवै विद्यार्थीहरुलाई पाठ्य पुस्तकको उपलब्धता हुने	सवै विद्यार्थीहरुलाई शैक्षिक सत्रको सुरुको दुई हप्ता भित्र पाठ्य पुस्तकको उपलब्धता	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ - शिक्षण सिकाई सम्बन्धी विद्यालय क्षेत्र विकास योजना
२३.	शौचालय	दिसापिसाव गर्न छुट्टाछुट्टै व्यवस्था भएको र पानीको व्यवस्था भएको	दिसापिसाव गर्न पानीको व्यवस्था सहितको छुट्टाछुट्टै शौचालय भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी
२४.	शौचालय	प्रति ५० विद्यार्थीका लागि एक सेट शौचालय भएको निरन्तर सफाइको व्यवस्था भएको भयालढोका सहितको चुकुल लगाउन र खोल्न सकिने शौचालय भएको	प्रति २० विद्यार्थीका लागि एक सेट शौचालय भएको निरन्तर स्वस्थ हुने निश्चितता सहितको सफाइको व्यवस्था भयालढोका सहितको चुकुल सजिलो सित लाउन र खोल्न सकिने शौचालय भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी

क्र.सं.	सूचक	न्यूनतम	अपेक्षित	स्रोत
२५.	फर्निचर	प्रति ४ विद्यार्थीका लागि १ सेट डेस्क बेन्च भएको	प्रत्येक विद्यार्थीका लागि १ सेट उपयुक्त कुर्सी टेबुल भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी
२६.	कक्षाकोठाको उचाइ	नौ फिट उचाइ		शिक्षा नियमावली २०५९, अनुसूची ३।
२७.	कक्षाकोठाको साइज	प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्गमीटर क्षेत्रफल भएको	प्रति विद्यार्थी १.०० वर्गमीटर क्षेत्रफल भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी
२८.	कक्षाकोठाको साइज र विद्यार्थीको अनुपात	प्रति ५० विद्यार्थीका लागि १ कक्षा कोठा भएको	प्रति ४० विद्यार्थीका लागि एक कक्षा कोठा भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी शिक्षा नियमावली २०५९, अनुसूची ३।
२९.	विद्यार्थी कक्षाकोठाको अनुपात	प्रति ५० विद्यार्थीकालागि १ शिक्षक भएको	प्रति ४० विद्यार्थीकालागि एक शिक्षक भएको	शिक्षा नियमावली २०५९, अनुसूची २१।
३०.	सन्दर्भ सामग्री	शिक्षकका लागि पाठ्यपुस्तक, पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका, विशिष्टीकरण तालिका आदि सामग्रीको व्यवस्था भएको	शिक्षकका लागि पाठ्यपुस्तक, पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका, विशिष्टीकरण तालिका र विद्यार्थीका लागि सहयोगी सामग्रीको व्यवस्था भई निरन्तर प्रयोग भएको।	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ - शिक्षण सिकाई सम्बन्धी
३१.	पुस्तकालय	विद्यालयको एक कोठामा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भ सामग्री राखिएको पुस्तकालय भएको	विषयगत हिसाबले सान्दर्भिक पुस्तकहरूको अभिलेखीकरण र वितरण प्रणाली सहितको पुस्तकालय भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी
३२.	प्रयोगशाला	विद्यालयको एउटा कोठामा विषयगत प्रयोग सामग्रीहरू सहितको एकपटकमा २५ जना सम्मले प्रयोगात्मक कार्य गर्न सक्ने व्यवस्था भएको	प्रयोगशालाका लागि छुट्टै भवन भएको विषयगत सामग्री सहितको एकपटकमा ५० जना सम्मले प्रयोगात्मक कार्य गर्नसक्ने गरी व्यवस्था भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ भौतिक अवस्था सम्बन्धी
३३.	बचावटको अनुभूति	हावा, पानीबाट बच्न विद्यालयका कक्षाकोठामा ढोका र भ्यालको व्यवस्था भएको	कक्षाकोठाको भ्यालमा ग्रील हुनुका साथै बरण्डा एवं भ्याड्रमा रेलिङको व्यवस्था भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ स्वास्थ्य, सुरक्षा र बचावट सम्बन्धी
३४.	बचावटको अनुभूति	भूकम्प आउँदा कसरी बच्न सकिन्छ, भन्ने कुराको जानकारी बालबालिकाहरूलाई दिएको	भूकम्प आएको खण्डमा केगर्ने भन्नेबारे बालबालिका र शिक्षकहरूलाई समय-समयमा अभ्यास समेत गराउने गरेको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ स्वास्थ्य, सुरक्षा र बचावट सम्बन्धी

क्र.सं.	सूचक	न्यूनतम	अपेक्षित	स्रोत
३५.	स्वास्थ्य परीक्षण	प्राथमिक उपचार बाक्स उपलब्ध भएको र सो बाक्सभित्र प्राथमिक उपचार, जुकाको औषधी, र सुईको व्यवस्था भएको	प्राथमिक उपचार बाक्स उपलब्ध भएको, प्राथमिक उपचार कसरी गरिन्छ भन्ने विषयमा सबै शिक्षक/शिक्षिका एवम् टुला बालबालिकाहरूलाई तालिम दिएको, वर्षको एक पटक आँखा, मुख र कानको परीक्षण गर्ने गरेको र सिकाइमा विशेष समस्या भएका बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक र सवेगात्मक अवस्थाको परीक्षण गर्ने गरेको नियमित जुकाको औषधी वितरण भएको विद्यालयमा प्रत्येक वर्ष खोप कार्यक्रम सञ्चालन गरेको र बालबालिकाले खोप लिएको/नलिएको रेकर्ड राखेको र स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित फोहोरहरू फाल्न बाक्सको व्यवस्था भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ स्वास्थ्य, सुरक्षा र बचावट सम्बन्धी
३६.	बचावटको अनुभूति	विद्यालय हाताभित्र खाल्डाखुल्डी नरहेको र विद्यालय हातालाई केही न केहीले घेरावार गरेको	खाल्डाखुल्डी पुनुका साथै विद्यालय हातामा पखाल वा बार लगाइएको र आवश्यक मर्मत सम्भार गर्ने गरेको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ स्वास्थ्य, सुरक्षा र बचावट सम्बन्धी
३७.	परिवारको सहभागिता	अभिभावक शिक्षक संघको ३ महिनामा १ पटक बैठक बस्ने गरेको	अभिभावक शिक्षक सङ्घको २ महिनामा १ पटक बैठक बस्ने गरेको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ बालबालिका, परिवार र समुदायको सहभागिता सम्बन्धी
३८.	परिवारको सहभागिता	अभिभावक भेला वर्षको १ पटक बस्ने गरेको	अभिभावक भेला वर्षको २ वा सो भन्दा बढी बस्ने गरेको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ बालबालिका, परिवार र समुदायको सहभागिता सम्बन्धी
३९.	समुदायको सहभागिता	प्रत्येक विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति हुनेछ।		बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ बालबालिका, परिवार र समुदायको सहभागिता सम्बन्धी
४०.	समुदायको सहभागिता	विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक २ महिनामा बस्ने गरेको	विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक १ महिनामा बस्ने गरेको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ बालबालिका, परिवार र समुदायको सहभागिता सम्बन्धी
४१.	समुदायको सहभागिता	वर्षको १ पटक सामुदायिक भेला गरेको	आवश्यकतानुसार वर्षमा २ पटक भन्दा बढी सामुदायिक भेला गरेको र भेलाका निर्णयहरू कार्यान्वयन गरेको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ बालबालिका, परिवार र समुदायको सहभागिता सम्बन्धी

क्र.सं.	सूचक	न्यूनतम	अपेक्षित	स्रोत
४२.	छात्र र छात्राको सहभागिता बढाउन	छात्रको तुलनामा ९७% छात्रा भएको	छात्र र छात्राको समान सहभागिता भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ शिक्षामा लैङ्गिक पक्ष सम्बन्धी
४३.	महिला शिक्षक व्यवस्थापन गर्न गराउन	महिला शिक्षक नियुक्ति सम्बन्धी नीतिको पूर्ण कार्यान्वयन भएको	विद्यालयहरूमा कम्तीमा ५०% महिला शिक्षक भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ शिक्षामा लैङ्गिक पक्ष सम्बन्धी
४४.	विद्यालय व्यवस्थापनमा महिलाको सहभागिता बढाउन	व्यवस्थापन समितिमा कम्तीमा १ जना महिला सदस्य भएको	विद्यालय सम्बद्ध सबै समितिहरूमा ५०% महिलाहरू सहभागी भएको	बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ शिक्षामा लैङ्गिक पक्ष सम्बन्धी

सानै छु बढ्न देउ,
बाल विवाह होइन पढ्न देउ ।

World Vision

वर्ल्ड भिजन इन्टरनेसनल नेपाल

ललितपुर, नेपाल

पोष्ट बक्स २१९६९, काठमाडौं नेपाल

फोन : +९७७ १ ५५४८८७७, ५५४७१७७

फ्याक्स नं. : +९७७ १ ५०१३५७०

ईमेल : info_nepal@wvi.org

www.wvi.org/nepal

[@wwinpl](https://www.facebook.com/wwinpl)

[@wvinepal](https://www.instagram.com/wvinepal)

[@wvnepal](https://www.twitter.com/wvnepal)